

ἐχούσας, όταν λάβωσιν ὅλην αὐτῶν τὴν ἀνάπτυξιν, μῆκος περίπου δακτύλου ἐνός καὶ ἡμίσεως. Ἐκαστον τῶν δακτυλίων τοῦ σώματός των φέρει στίγμα ἐγκάρσιον καὶ προέχον, ἐρυθροκίτρινον δὲ τὸ χρῶμα, καὶ τέσσαρας ἔχον ἀκάνθας, αἵτινες ὀξύταται γίνονται πρὸς τὴν κεφαλὴν, ὡς καὶ τὰ στίγματα γίνονται εὐρύτερα ἢ πρὸς τὴν οὐρὰν. Χρησιμεύουσι δὲ ἀναμφιβόλως αἱ ἀκάνθαι αὐταὶ εἰς τὴν κίνησιν τῶν ἐμβρύων, ἔχοντων ἄλλως ἐξ πόδας ἀσθενεσιτάτους. Σιχγόναι δὲ ἔχουσιν οἱ σκαλίηκες οὗτοι φοβερὰς, οὐδ' ἦττον ἰσχυράς, οὐδ' ἦττον κοπιτερὰς ἢ οἱ ἐντελεῖς νεκροφόροι, καὶ εἰσὶν εἰς βαθμὴν ὑπέρτατον ἀδδηφάγαι. Κατατρώγουσι δὲ τὰς ἡμιτεσηπυίας σάρκας τοῦ σώματος ἐν ᾧ ἐγεννήθησαν καὶ δὲν ἀφίνουσιν αὐτὰ τὸ δέρμα, οὔτε τοὺς χόνδρους, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ ἐλάσσονα τῶν ὀστέων τραχανίζουσι. Καθ' ὅσον δ' αὐξάνουσι, καὶ τοῖς στενεύει τὸ δέρμα των, τὸ ἀποβάλλουσιν, ὡς ἀποδυόμεθα ἐνδυμα πεπαλαιωμένον καὶ ἐγχερόν διὰ τὴν στενότητά, καὶ τέλος προπαρασκευάζονται ὅπως μεταβληθῶσιν εἰς νύμφας. Καὶ ὅπως ἀκινδύνως καὶ ἀταράχως ὑποστῶσι τὴν μεταβολὴν ταύτην, κρύπτονται ἐντὸς τῶν γυμνῶν ὀστέων ἐν οἷς ἐγεννήθησαν, καὶ περιβάλλονται στιλπνὸν μανδύαν, ἐν ᾧ μένουσιν ἐγκεκορδυλημένοι μέχρι οὗ μεταβληθῶσιν εἰς ἀληθεῖς νεκροφόρους. Τότε δὲ, θραύσαντες τὸ κέλυφός των, ἀποπειρῶνται τῶν δυνάμεών των, διατρύπῶσι τὴν γῆν, ἀρίπτανται καὶ συνεννοῦνται μετ' ἄλλων νεκροφόρων, ὅπως παρασκευάσωσι τοῖς ἀπογόνους των κοιτίδα καὶ κατοικίαν, οἷαν ἐκληρονόμησαν ὑπὸ τῶν ἰδίων αὐτῶν γεννητόρων.

Υπάρχει δὲ καὶ ἕτερον εἶδος νεκροφόρων, ἔχοντων τὰ πτερὰ κιτρινόστικτα, καὶ φερόντων περὶ τὸν θώρακα τριχωτὸν καὶ ὑπόξανθον περιδέλαιον ἐπ' αὐτῶν φυσιοδίφης τις ἠθέλησε νὰ ἰδῇ μέχρι ποῦ προχωρεῖ ἡ ἐμπυτος κρίσις των, καὶ θέλων νὰ τοὺς εἴσῃ εἰς ἀμηχανίαν, ἐκάρφωσε νεκρὸν ἀσπάλακκα εἰς ῥαβδίον, καὶ τὸ ῥαβδίον ἐνέπηξεν εἰς τὴν γῆν. Οἱ νεκροφόροι ἔσκαψαν λοιπὸν τὸν βόθρον των κατὰ τὴν συνήθειαν, ἀλλὰ μετὰ πολλῆς ἐκπλήξεως εἶδαν ὅτι ὁ ἀσπάλαξ ἔμεινε ἐκκρεμῆς, καὶ δὲν κατέβαινεν ὡς ἐταπεινοῦτο ἡ γῆ. Τότε τῶν σκαπανέων ὁ ἀρχηγὸς ἐλθὼν ἠρώνησε τί τὸ φαινόμενον, περιήλθε βραδέως τὸ ῥαβδίον, καὶ ἐλθὼν πρὸς τοὺς ἐργάτας τοῦ τοῖς διέταξε νὰ ὑποσκάψωσι τὸν στύλον. Οὗτοι δ' ὑπακούοντες ἔσκαψαν μέχρις οὗ τὸ ξύλον ἔπεσε, καὶ ἔθαψαν ὁμοῦ ἀσπάλακκα, καρρία καὶ ῥαβδίον.

Περαιώσας οὕτω τὴν διήγησίν του ὁ ἱατρὸς Μίγης, ἀπέθεσε τὴν μικρὴν Ἀλμαν ἀπὸ τῶν γονάτων του κατὰ γῆς ἐσπρίγξας τοῦ Γοίτου τὴν χεῖρα, ἀπαιχρίτισε τὴν θυγατέρα τοῦ ἐνδοξοῦ ποιητοῦ, καὶ ἱππεύσας ἐπέστρεψεν εἰς Φραγκφώρτην. Λησμονῶν δὲ καὶ τοῦ δρόμου τὸν κάματον καὶ τὴν ἐν τῷ εἰλεὶ ψυχρολουσίαν, ἐκάθησεν ἀμέσως εἰς τὸ γραφεῖόν του, καὶ συνέγραψεν ἀπνευστὶ μακρὰν λατινικὴν μονογραφίαν περὶ τῶν παραποικίλων ὑδρορίλων, ἣν καὶ εὐθὺς τὴν ἐπαύριον ἐξέδωκε διὰ τύπου. Ἀλλ' ὅποιος ὑπῆρξεν ἢ ἀπελπισίᾳ τοῦ φυσιολόγου Γάς,

ὅστις ἀνέτως εἰργάζετο πρὸ καιροῦ εἰς τὴν περιγραφὴν τοῦ σπινίου τούτου ἐντόμου, οὗ ἐνόμιζεν, ὅτι μόνος ἐκέκτητο τὸ πολύτιμον δαίγμα!

Τοσαύτην δὲ χαρὰν, καὶ τοσαύτην ὑπερηράνειαν ἠεθάνθη ὁ Μίγης δι' ἣν κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην ἐνίκησεν ἐπιστημονικὴν νίκην, ὥστε παρτιτηθεὶς τῆς ἱατρικῆς, ἐδόθη τὸν τεύθεν ὅλος εἰς τὴν ἐντομολογίαν, ἐπεφιλάχθη δὲ μόνους δύο ἢ τρεῖς ἀθηνεῖς, καὶ μεταξὺ αὐτῶν περιττὸν νὰ εἰπωμεν, ὅτι τὴν πρώτην ἐπέχεν θίσιν ὁ Γοίτης. Ἀφ' οὗ δ' ἀπέθανεν ὁ ἐνδ' ἑὸς φίλος του, ὁ σοφὸς Μίγης περιερχόμενος τὴν Εὐρώπην ἐπιχειρήσας συλλογὴν διὰ τὸν πλοῦτον καὶ τὴν ποικιλίαν τῆς εἰς θαυμαστόν κινουσάν πάντας τοὺς περὶ τὴν φυσικὴν ἱστορίαν τῶν ἐντόμων ἀσχολουμένων. Μίγην πῖλον ψιφθινὸν φέρων ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, διέκυν κρατῶν εἰς τὴν μίαν χεῖρα, εἰς τὴν ἄλλην δὲ ῥαβδὸν καταλήγουσαν εἰς ἀγκύλην δι' ἣς ἀνοίγων τὴν γῆν ἀερίζκει τὰς κάμπας, καὶ μέγα παρύλινον κισιώτιον ἐπὶ τῶν ὤμων ὡς φρέτρην φορῶν, οὕτως ὠπλισμένος περιέρχεται τὰ ὅσα, κεκυρῶς πάντοτε, καὶ σπουδάζων τῆς μυριάδας τῶν ὑπὸ τὰ χόρτα κρυπτομένων κατοίκων των. Ποσινὴς δ' ἄλλως καὶ ἀγχιός, οὐδέποτε ἀπκντῶν παιδίον, χωρὶς νὰ τὸ προσομιλήσῃ, οὐδέποτε δ' ὁμιλῶν χωρὶς νὰ ἀναφέρῃ τοῦ Γοίτου τὸ ὄνομα, καὶ τότε πάντοτε ἀποκαλύπτων τὴν φαλακρὰν κεφαλὴν του, καὶ ἀπομάττων ἐν δάκρυ κατάρρεν εἰς τὰς σείαστάς παρειάς του.

(Ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ, τοῦ Ἑρρίκου Βερθούδου).

Η ΟΡΘΟΔΟΞΟΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ

ΕΚΚΛΗΣΙΑ

ΚΑΙ

ΤΑ ΔΥΟ ΑΛΛΑ ΜΕΓΑΛΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΑ

ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΑ.

— o —

Ἐν τῷ ἀπὸ 7/19 Ἰουνίου φύλλῳ τῆς ἐν Παρισίοις ἐκδιδομένης Ἐφημερίδος τῶν Συζητήσεων, ὑπάρχει ἄρθρον γεγραμμένον μὲν ὑπὸ τοῦ K. Saint-Marc Girardin, πραγματευόμενον δὲ περὶ τινος φυλλάδιου ἐσχάτως δημοσιευθέντος ὑπὸ τοῦ K. Poujoulat καὶ ἐπιγραφομένου La France et la Russie à Constantinople, ou la question des Lieux-Saints, ἥτοι, ἡ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως μεταξὺ Γαλλίας καὶ Ρωσίας, ἐκείνα τοῦ Ἁγίου Τάφου, ἔργα. Τὸ φυλλάδιον τοῦτο δὲν περιήλθεν ἐτι εἰς χεῖρας ἡμῶν· τὸ δὲ συμπέρασμα αὐτοῦ, καθ' ὅσον ἐξάγεται ὁ

καὶ προσηγορευθέντος ἄρθρου, εἶναι, ὅτι ἡ ἀνατολή
δεν οὐράται τὰ ἐκ πληρώσεως ἐντίμως τὴν ῥησκευ-
τικὴν αὐτῆς ἐντολήν, καὶ τὰ ἀνακτῆσθαι τὸ προ-
σῆκον αὐτῇ ἀξίωμα, εἰμὴ διὰ τοῦ Καθολικισμοῦ.
Γὰρ ἔθνος ὑπὸ τοῦ Θεοῦ προωρισμένον,
ἵνα ἐπιτελέσῃ τὴν λαμπρὰν ταύτην ἀναβίωσιν,
καὶ τὸ ἔθνος τοῦτο εἶναι τὸ Γαλλικὸν ἔθνος.
Οὐδεὶς βεβαίως ἀπεκδέχεται παρ' ἡμῶν τὴν ἀνα-
σκευὴν τοῦ συμπεράσματος τούτου· ὑπάρχουσι θέ-
ματα κατώτερα συζητήσεως. Εἰμποροῦμεν νὰ λυπώ-
μεθα, διότι ἄνθρωπος, οἷος ὁ K. Poujoulat, κτη-
σάμενος ὄνομα ἐντίμον, καὶ ὡς συνεργάτης τοῦ K.
Michaud εἰς τὴν γνωστὴν περιήγησιν τῆς Ἀνατολῆς,
καὶ ὡς συγγραφεὺς ἄλλων περὶ τῆς Ἀνατολῆς πραγ-
ματειῶν, περιέπεσεν εἰς τοιαύτην πλάνην· ἐπειδὴ
ἔμως οὗτος οὔτε τὴν γνώμην μεγάλως τινὸς πολι-
τικῆς μερίδος ἐκπροσωπεῖ, οὔτε εἶναι ἐκ τῶν δια-
σήμεων ἀνδρῶν, τῶν ὁποίων αἱ δοξαῖαι δύνανται
νὰ ἐπενεργήσωσιν εἰς τὴν ῥύθμισιν τῆς κοινῆς γνώ-
μης, εἰμποροῦμεν ἀκινδύνως ν' ἀδιαφορήσωμεν πρὸς
τὴν παραδοξολογίαν ἐκείνην.

Τὸ δὲ ἄρθρον τῆς Ἐφημερίδος τῶν Συζητήσεων
εἶναι πολὺ σπουδαιότερον. Ἡ ἐφημερίς αὕτη ἐκπρο-
σωπεῖ μεγάλην πολιτικὴν μερίδα, καὶ ἴσως τὴν
συνετοωτέραν καὶ ἀληθῶς φιλελευθερωτέραν πολιτι-
κὴν μερίδα τῆς Γαλλίας. Ἡ ὑπόληψις τὴν ὁποίαν ἀπο-
λαμβάνει εἶναι Εὐρωπαϊκὴ, μᾶλλον δὲ εἰπεῖν παγκο-
σμία· καὶ λέγουσιν, ὅτι ἡ ἐφημερίς αὕτη εἶναι ἐκ τῶν
ἀλίγων, ὅσαι ἀξιοῦνται τῆς τιμῆς νὰ ἀναγινώσκων-
ται ὑπὸ τῶν βασιλέων αὐτῶν· ἡ μόνη ἴσως τὴν
ὁποίαν λαμβάνει ἐνίοτε εἰς τὰς αὐτοκρατορικὰς αὐτοῦ
χειρας καὶ ὁ μονάρχης ἐκεῖνος, ὅστις κρατεῖ σήμερον
ἐσθμαίνοντα τὸν κόσμον ὑπὸ τὸ κράτος τῶν βου-
λευμάτων αὐτοῦ καὶ τῶν πράξεων. Εἶναι δὲ τινόντι
ἄξια τῆς τοιαύτης ὑπολήψεως. Ὁ διευθυντὴς αὐτῆς
K. Bertin διακρίνεται ἐπὶ τῇ φρονήσει, τῇ πολιτικῇ
ἐμπειρίᾳ, τῇ μετριοπαθείᾳ αὐτοῦ· τοιαύτῃ δὲ εἶναι
ἡ πλειὴς τῶν περὶ αὐτὸν ἐταίρων, ὥστε ὁμολογοῦ-
μεν, ὅτι δι' ἡμᾶς οὗτοι πραγματικοῦσι τὸ ἄκρον
ἄωτον τῆς περιοδικῆς δημοσιογραφίας. Τίς δὲν γνω-
ρίζει τὰ ὄνματα τοῦ Chevalier, τοῦ Lemoigne,
τοῦ Sacy, τοῦ Alloury, τοῦ Laboulaye, τοῦ Rai-
mond, ἵνα παραλίπωμεν τοὺς δύο θαυματοῦς τῆς
ἐπιφυλλίδος, τὸν Janin, καὶ τὸν Berlioz; Τίς
ιδίως δὲν ἀνέγνωσε πάντοτε εὐχαρίστως καὶ ἐπω-
φελῶς τὰ εὐφρεστάτα καὶ πολλάκις σοφώτατα ἄρ-
θρα τοῦ ἀνδρὸς τοῦ γράψαντος τὸ περὶ τοῦ προκειμέ-
νου φυλλαδίου ἄρθρον;

Δι' αὐτὸ ὅμως τοῦτο δὲν δυνάμεθα νὰ ἀποκρύψω-
μεν τὴν ἀπορίαν καὶ τὴν θλίψιν τὴν ὁποίαν ἐπροξέ-
νησεν εἰς ἡμᾶς ἡ ἀνάγνωσις τοῦ ἄρθρου τούτου, καὶ,
θαρρόντες τὸ λέγομεν, ὅχι μόνον εἰς ἡμᾶς, ἀλλ' εἰς
πάντα Ἕλληνα, εἰς πάντα ὀρθόδοξον Χριστιανόν.
Εἶναι ἀληθές, ὅτι ὁ σοφὸς καθηγητὴς τοῦ ἐν Πα-
ρισίους Πανεπιστημίου δὲν ἀποδέχεται τὸ ἀπαίσιον
συμπέρασμα τοῦ K. Poujoulat, ὅτι δὲν καταδικάζει
τὴν Γαλλίαν νὰ ἀναλάβῃ τὰς σκηνὰς τῆς 13ης ἐκα-
τονταετηρίδος, καὶ νὰ ἐνιδρύτῃ εἰς τὴν Κωνσταντι-

νούπολιν αὐτοκρατορικὴν Λατινικὴν· ὅτι ἀρκεῖται
εἰς τὴν ἐπιρροὴν τὴν ὁποίαν δύναται ἡ Εὐρώπη νὰ
ἐξασκήσῃ παρ' ἡμῖν διὰ τῆς πολιτικῆς καὶ διανοη-
τικῆς ἐλευθερίας. Οὐδὲν ἥτιον, τὸ ἄρθρον ἐκεῖνο πε-
ριέχει, περὶ τῆς ἀνατολικῆς ὀρθοδόξου ἡμῶν πί-
στεως, ιδέας τινὰς, τῶν ὁποίων δὲν ἐννοοῦμεν πῶς
ἡδυνήθη νὰ ἀναλάβῃ τὴν εὐθύνην ἡ ἐφημερίς τῶν
Συζητήσεων. Ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία ἀποκλείει τὸ
πνεῦμα τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς συζητήσεως, καὶ ἀπο-
κλείει τὸ πνεῦμα τοῦτο πολὺ αὐστηρότερον καὶ τρα-
χύτερον, ἢ ἡ καθολικὴ ἐκκλησία! Ἡ ἀνατολικὴ
ἐκκλησία, τὴν ὁποίαν οὐ μόνον ὁ K. Poujoulat, ἀλ-
λά καὶ αὐτὸς ὁ K. Saint-Marc Girardin, ὀνομάζου-
σι κατακόρως καὶ ὑβριστικῶς σχισματικὴν· ἡ ἀνα-
τολικὴ ἐκκλησία δὲν χωρίζει τὴν πνευματικὴν ἐξου-
σίαν ἀπὸ τὴν κασμικὴν, καθυποτάσσει τὴν πρώτην
εἰς τὴν δευτέραν καὶ ἀναγνωρίζει κεφαλὴν αὐτῆς τὸν
βασιλέα, τὸν αὐτοκράτορα, τὸν πολιτικόν, ἐνὶ λό-
γῳ, ἄρχοντα! Γελευταῖον, ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία
εἶναι ἀντίπαλος τοῦ Καθολικισμοῦ καὶ τοῦ Προτε-
στантиσμοῦ, ἀντίπαλος ἀπειλῶν αὐτὴν αὐτῶν τὴν ὑ-
παρξιν!

Ποτὲ, τὸ ὁμολογοῦμεν, δὲν ἐννοήσαμεν πληρέ-
στερον τὴν ἀλλοκότον ἀλλοίωσιν, τὴν ὁποίαν δύνα-
ται νὰ ἐπιφέρῃ εἰς τὰς δοξασίας καὶ εἰς τὰ αἰσθήμα-
τα τὸ θρησκευτικὸν πάθος, ἢ ὅτε εἶδομεν ἄνθρώπους
συνετοὺς, σοφοὺς, χρηστοὺς, φιλέλληνας μάλιστα, ἐπὶ
τοσοῦτον ἀναδεικνυμένους ἐπιλήσμονας τῆς ἱστορίας,
τοῦ δημοσίου δικαίου, καὶ τῆς ὀφειλομένης εὐπρε-
πείας πρὸς τὸ θρησκεῦμα μεγάλου χριστιανικοῦ ἔ-
θνους, ὥστε νὰ παριστῶσι μὲν τοῦτο ὡς ἀπειλοῦν
τὰ ἄλλα θρησκείματα, ἐνῶ ἐξεναντίας μέχρι τοῦδε,
ἀπὸ τῆς διακρίσεως τῶν ἐκκλησιῶν, ἐν διαστήματι
χιλίων περίπου ἐνιαυτῶν, ὅχι μόνον δὲν ἠπειλήσῃ
τινα, ἀλλὰ τὴν ἀπάλιν ἠπειλήθη καὶ ἔπαθε τὰ
πάνθιναν· νὰ ἀξιώσῃ δὲ, ὅτι εἶναι αὐτομείβαστον
μὲ τὸ πλουσιότερον ἀγαθὸν τοῦ νεωτέρου πολιτι-
σμοῦ, τὴν ἐλευθερίαν τῆς διανοίας καὶ τῆς συζητή-
σεως, ἐνῶ εἶναι πασίδηλον, ὅτι οὐ μόνον ἐπρωκοδο-
μήθη ἐπὶ τῆς ἐλευθερίας ταύτης, ἀλλὰ καὶ δι' αὐτῆς
ὑπῆρξε καὶ ὑπάρχει μέχρι τῆς σήμερον· νὰ ὑβρίζωσι
δὲ τὸ θρησκεῦμα τοῦτο, τὸ ὁποῖον πάντοτε ὅπου καὶ
ἀν ἐπικρατῇ, ἐν τῇ ἐλευθερίᾳ Ἑλλάδι, ἐν τῇ Τουρ-
κίᾳ, ἐν Ῥωσίᾳ, ἀπέδωκε πάντοτε εἰς τὰ ἄλλα χρι-
στιανικὰ θρησκείματα τὴν προσήκουσαν εὐλάβειαν
καὶ τιμὴν. Καὶ πότε προσβάλλεται καὶ συκοφαν-
τεῖται ἀνηλεῶς τὸ θρησκεῦμα ἐκεῖνο; Καθ' ἣν ἐπο-
χὴν προὔτεθον αὐθις εἰς μέσον ἡ τύχη ἔθνους πρὸς-
θεύοντος αὐτό, ἡ τύχη τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, καὶ
εἶναι γνωστὴν ὁποῖον ἐπιρροὴν δύναται νὰ ἔχῃ εἰς
τὴν τύχην ταύτην ἡ κοινὴ τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ κόσμου
γνώμη.

Νομίζομεν ἄρα χρέος ἡμῶν νὰ ἐπιχειρήσωμεν.
καθ' ὅσον ἐπιτρέπουσιν ἡμῖν τοῦτο τὰ στενὰ τοῦ
περιοδικοῦ τούτου συγγράμματος ὅρια, τὴν ἀνασ-
κευὴν τῶν ἐσφαλμένων ἐκείνων περὶ τῆς ἀνατολι-
κῆς ἐκκλησίας δοξασιῶν, ἐπικαλούμενοι, ὅπως ἐπρά-
ξαμεν ἐσχάτως καὶ ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τοῦ Ἀγίου

Τάφου, τὴν ὑπὲρ ἡμῶν συνδρομὴν καὶ μαρτυρίαν τῆς εὐγλωττίας τῶν πατέρων τῆς 4 ἑκατονταετηρίδος κριτῆς, ὁ Γάλλος Οὐίλλεμμάινος.

Ὅτε ἐν ἔτει 1848 οἱ κοινωνιολόγοι, παρὰ μικρὸν κύριοι τῶν πραγμάτων γενόμενοι, ἐπετέθησαν ἀναφανδὸν κατὰ τῶν κυριωτέρων τῆς κοινωνίας βάσεων, οἱ γενναῖοι ἄνδρες οἱ ἀναλαβόντες τὴν ὑπὲρ τῆς κοινῆς σωτηρίας ἀμυναν, ἐν οἷς διέτρεπον οἱ περὶ τῆς ἐρημερίδα τῶν συζητήσεων, ἡδυνάσαν, διότι κατεδικάζοντο ὡς ἀποδεικνύουσιν, ὅτι ἡμέρα εἶναι τὸ φῶς, ὅτι νῦν εἶναι τὸ σκότος, ὅτι ἡ οἰκογένεια, ἡ ἰδιοκτησία εἶναι πράγματα ἀπ' αἰῶνος ἰσχυρὰ καὶ ἀσυλὰ καὶ ὅτι ἀνευ αὐτῶν κοινωνία δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ. Εἰς τοιαύτην τινὰ περιτλόμεν καὶ ἡμεῖς θέσιν ἡναγκασμένοι σήμερον νὰ ἀποδείξωμεν, ὅτι ἂν ὑπάρχῃ θρησκευμα ἐπιτρέπον τὴν δέουσαν ἐλευθερίαν τῆς διανοίας καὶ τῆς συζητήσεως, διαχωρίζον προσκόντως τὰ ἔρια τῆς κοσμικῆς καὶ τῆς πνευματικῆς ἐξουσίας καὶ ἀείποτε διακριθὲν διὰ τὸν εἰρηνικὸν καὶ ἀπλῶς ἀμυντικὸν αὐτοῦ χαρακτῆρα, τὸ θρησκευμα τοῦτο εἶναι τὸ ἀνατολικὸν ὀρθόδοξον θρησκευμα.

Ἀνατολικὸν θρησκευμα εἶναι τὸ ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ χριστιανισμοῦ ὑπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους προσδεύμενον, τὸ ὁποῖον βραδύτερον παρέλαβον ἀπὸ ἡμῶν καὶ οἱ Ῥῶσοι· τὸ θρησκευμα αὐτὸ διακρίνεται οὐσιωδῶς ἀπὸ τῶν δύο ἄλλων μεγάλων χριστιανικῶν θρησκευμάτων κατὰ τοῦτο, ὅτι ἐν αὐτῷ καὶ δι' αὐτοῦ συνεζήτηθη, ἀνεπτύχθη, ἐκυρώθη ὁλόκληρον τὸ σύστημα τοῦ χριστιανικοῦ δόγματος. Τῶντι, πᾶσαι αἱ οἰκουμενικαὶ σύνοδοι, ὅσας ἀναγνωρίζει σύμπας ὁ χριστιανικὸς κόσμος καὶ ἐφ' ὧν ἐρείδεται αὐτὸς μόνον ἡ ἀνατολικὴ ἡμῶν ἐκκλησία, ἀλλὰ καὶ ἡ καθολικὴ καὶ ἡ προτεσταντικὴ, συνεκροτήθησαν ἐν τῇ ἀνατολῇ, ὑπὸ Ἑλλήνων κληρικῶν, καὶ συνεζήτησαν ἐπισήμως καὶ ἐκύρωσαν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν δόγματα προηγουμένως ἰδίᾳ συζητηθέντα ὑπὸ Ἑλλήνων πάλιν καὶ εἰς Ἑλληνικὴν γλῶσσαν. Ἡ δυτικὴ ἐκκλησία δὲν μετέσχε τῆς ὀργανικῆς ταύτης τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐργασίας εἰμὴ δι' εὐαρέθμων τινῶν ἀντιπροσώπων, οἵτινες ἐλαχιστα συνετέλεσαν εἰς αὐτήν. Τὸ ὅλον ἔργον τῆς δογματικῆς διαρρυθμίσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ εἶναι ἔργον Ἑλληνικόν. Καὶ μὴ νομίζετε ὅτι τὸ τοιοῦτον συνέβη ἐκ τούτου καὶ μόνου ὅτι ἐν τῇ ἀνατολῇ ἐπικράτει τότε πλειοτέρα παιδεία καὶ ἀνώτερος πολιτισμός. Ἡ δογματικὴ συμπλήρωσις καὶ διαρρυθμῖσις τοῦ χριστιανισμοῦ ὑπῆρξεν ἔργον Ἑλληνικόν, διότι ἀπῆται ἐξοχόν τινα λεπτότητα διανοίας, καὶ μεγάλην πρὸς τὴν συζήτησιν ῥοπὴν καὶ ἐπιτηδειότητα, αἵτινες ἀείποτε ὑπῆρξαν ἐμφυτοὶ εἰς τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος καὶ ἀπετέλεσαν τὸν διακριτικὸν αὐτοῦ χαρακτῆρα· ἐνῷ ἐξεναντίας ἡ δυτικὴ ἐκκλησία, ἑκτοτε καὶ πολὺ πρὶν ἐπέλθῃ ἡ ἀπὸ τῆς ἀνατολικῆς διαίρεσις, διακρίνεται διὰ τὴν ὀλιγωρίαν αὐτῆς πρὸς τὴν ἐλευθερίαν ἐκείνην τῆς συζητήσεως καὶ τῆς διανοίας, προσέχουσα πολὺ μᾶλλον εἰς τὰ κοσμικά, εἰς τὰ θετικά, εἰς τὰ πολιτικά συμφέροντα τὰ ὅποια ἡδύνατο νὰ πορισθῇ διὰ τοῦ νέου θρησκευματος. Δὲν λέγομεν τοῦτο ἡμεῖς· ἀλλ' ὁ μέγιστος

Il est à remarquer, λέγει ὁ περιφανὴς οὗτος σχολάγος καὶ φιλέλλην ἀνὴρ, que, pendant ce siècle, l'Eglise de Rome ne produisit pas un seul grand écrivain, ni seul grand orateur comme ceux qui naissaient en Afrique, en Grèce, en Asie; mais elle travaillait à s'étendre au loin: elle cherchait à dominer les Eglises d'Afrique, de Gaule et d'Iberie. Elle visait au gouvernement des hommes plutôt qu'à la gloire de bien parler et de bien écrire;... Presque aucune secte ne se formait dans l'Eglise de Rome. Son génie était en cela l'opposé de génie grec; il se tenait aux anciens formulaires, innovait peu, redoutait le changement comme une hérésie; et, sans égaler la gloire de l'Eglise d'orient, devait à la longue l'emporter sur elle par une sorte de prudence temporelle et de ténacité.

Le génie grec, plus libre et plus hardi, et devenu depuis les conquêtes d'Alexandre plus oriental qu'européen, portait dans le christianisme les subtilités, les allégories. L'Egypte et l'Asie mineure en étaient le principal théâtre; mille sectes, mille opinions bizarres y naissaient de l'imagination superstitieuse des habitants. Les Romains, ou plutôt les peuples qui parlaient la langue latine, avaient quelque chose de moins savant, de moins ingénieux; ils n'étaient que des théologiens grossiers auprès des Grecs d'Alexandrie; mais ils étaient plus calmes et plus sobres dans leurs opinions. Ils se défiaient de la métaphysique raffinée que les orientaux mêlaient aux dogmes de la foi; et ce schisme, cette répugnance mutuelle, qui, plusieurs siècles après, sépara les deux églises, avait sa racine dans les premiers âges du prosélytisme chrétien... Non seulement l'Eglise orientale avait une incontestable supériorité d'imagination et d'éloquence; mais parmi les écrivains de l'église latine, tous ceux qui brillèrent d'un grand éclat semblaient appartenir à l'Orient.— (*) "Ο ἔστιν

Εἶναι ἄξιον σημειώσεως, ὅτι ἐν τῇ ἑκατονταετηρίδι ταύτῃ ἡ Ῥωμαϊκὴ Ἐκκλησία οὐδένα παρήγαγε μέγαν συγγραφέα, οὐδένα μέγαν ῥήτορα ἐνάμιλλον ἐκείνων οἵτινες ἐγεννήθησαν ἐν τῇ Ἀφρικῇ, ἐν τῇ Ἑλλάδι, ἐν τῇ Ἀσίᾳ· ἀλλ' ἡ Ἐκκλησία ἐκείνη ἐφρόντιζε μᾶλλον ὅπως ἐκτείνῃ τὸ κράτος αὐτῆς καὶ ἀρξῇ τῶν ἐκκλησιῶν τῆς Ἀφρικῆς, τῆς Γαλατίας, τῆς Ἰβηρίας. Εἶχε τὴν φιλοτιμίαν μᾶλλον τοῦ κυβερνᾶν τοὺς ἀνθρώπους ἢ τοῦ καλῶς λέγειν καὶ γράφειν... Ὅθεν οὐδεμία σχεδὸν παρ' αὐτῇ ἐμορφώθη αἵρεσις. Ἡ φύσις αὐτῆς ἦτο κατὰ τοῦτο ὅλως ἀντίθετος τῆς φύσεως τοῦ

(*) Tableau de l'éloquence chrétienne au IVe Siècle, par M. Villemain, σελ. 89—91.

ἑλληνισμοῦ· ἡ δυτικὴ Ἐκκλησίᾳ περιοριζέτο εἰς τοὺς ἀρχαίους τύπους, ἀπέρριπτε πάντα νεωτερισμὸν, ἐφοδεῖτο τὴν μεταβολὴν ὡς αἴρεσιν· καὶ, μηδέποτε ἐξισωθεῖσα πρὸς τὸ κλέος τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, ἐμελλεν ἐπὶ τέλους νὰ ἰσχύσῃ πλεονέκτον διὰ τῆς κοσμικῆς αὐτῆς συνέσεως καὶ τῆς ἰσχυρογνωμοσύνης.

Ἡ δ' Ἑλληνικὴ εὐφυΐα, ἀσυγκρίτως ἐλευθερωτέρα καὶ τολμηρότερα, ἀπὸ δὲ τῶν κατακτήσεων τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἀποδόσα ἀνατολικῇ μᾶλλον ἢ Εὐρωπαϊκῇ, εἰσήγαγεν ἐντὸς τοῦ χριστιανισμοῦ πᾶσαν λεπτότητα καὶ πᾶσαν ἀλληγορίαν. Ἡμεῖς δὲ μάλιστα ἐν Αἰγύπτῳ καὶ ἐν μικρᾷ Ἀσίᾳ, ὅπου μυρία αἵρέσεις, μυρία ἀλλόκοτοι δοξασταὶ παρήγοντο ἀπὸ τῆς διεισδυτικῆς τῶν κατόικων φαντασίας. Τὰ δυτικὰ ἔθνη ἦσαν ὀλιγώτερον σοφὰ καὶ εὐφυῆ· οἱ θεολόγοι αὐτῶν ἦσαν βάνυστοι παραδιδόμενοι πρὸς τοὺς Ἑλληνας τῆς Ἀλεξανδρείας, ἀλλ' ἦσαν ὀμυλώτεροι καὶ σωφρονέστεροι περὶ τὰς δοξασίας αὐτῶν, δυσπιστοῦντες πρὸς τὴν ἐπιτετη- δευμένην μεταφυσικὴν, ἣν οἱ ἀνατολικοὶ ἀνεμίγνυσαν εἰς τὰ δόγματα τῆς πίστεως· τὸ δὲ σχίσμα, ἦτοι ἡ ἀμοιβαία ἐκείνη ἀποστροφή ἢ μετὰ τινος αἰῶνος ἐπαγαγοῦσα τὸν χωρισμὸν τῶν δύο ἐκκλησιῶν, ἔχει τὴν ρίζαν αὐτῆς εἰς αὐτοὺς τοὺς πρώτους τοῦ χριστιανικοῦ προσηλυτισμοῦ αἰῶνας. . . Καὶ οὐ μόνον ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία ἐκείνητο ὁμολογουμένην ὑπεροχὴν φαντασίας καὶ εὐγλωττίας· ἀλλὰ μετὰ τῶν συγγραφέων τῆς Λατινικῆς ἐκκλησίας πάντες οἱ περιφανῶς διαπρέψαντες ἦσαν, ὡς ἐκ τῆς ἀνατροφῆς καὶ τοῦ βίου αὐτῶν, Ἑλληνας μᾶλλον ἢ Λατῖνοι.

Δὲν παρεθέσαμεν τὴν περικοπὴν ταύτην διότι ἀποδεχόμεθα καθ' ὁλοκληρίαν τὰς ἐν αὐτῇ περιεχομένας δοξασίας· παρεθέσαμεν αὐτὴν κυρίως ἵνα ἀποδείξωμεν, ὅτι, κατ' αὐτὴν τὴν γνώμην τοῦ περιωνύμου ἐκείνου κριτικοῦ τῆς δύσεως, ὅ,τι ἀνέκαθεν διέκρινε τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν εἶναι ἡ μεγαλητέρα τόλμη τῆς διανοίας καὶ πρὸς τὴν συζήτησιν ῥοπή· ὅ,τι δ' ἀνέκαθεν διέκρινεν ἐξενκντίας τὴν δυτικὴν ἐκκλησίαν εἶναι ἡ πρὸς τὴν συζήτησιν ἀποστροφή καὶ ἡ ἰδιάζουσα προσοχὴ καὶ σπουδὴ περὶ τὴν θετικὴν, τὴν κοσμικὴν, τὴν πολιτικὴν κυριαρχίαν. Ἡ δὲ περιφρόνησις μετὰ τὴν ὁποίαν ὁ σοφὸς ἀνὴρ ὁμιλεῖ περὶ τῶν αἰρέσεων εἶναι, νομίζομεν, ἃ δικός.

Ὁ Χριστιανισμὸς, διὰ νὰ ὑπάρξῃ ὡς θρησκευμα, εἶχεν ἀνάγκην ἀπαραίτητον νὰ συγκροτήσῃ ὁλόκληρον τι καὶ ἱερὸν σύστημα δογμάτων περὶ τῆς θεότητος καὶ τῶν διαφορῶν αὐτῆς προσόντων, ἐπιτήδειον νὰ θέσῃ τὴν βᾶσιν τοῦλάχιστον τοῦ θρησκευματος ἐν σκέπῃ τῶν προσβολῶν τῆς ἀτομικῆς κρίσεως. Ἀλλὰ τὸ οἰκοδόμημα τοῦτο δὲν ἦτο δυνατόν νὰ κατασκευασθῇ ἄνευ συζητήσεως· ἡ δὲ συζήτηςις παρήγαγεν ἀναγκαίως ποικίλας ἐπ' ἄπειρον δοξασίας. Οἱ μεγαλήτεροι τῆς ἐκκλησίας πατέρες ἀπεδέχοντο, περὶ τὴν ἐρμηνείαν τοῦ μυστηρίου τῆς Τριάδος, τὴν θεῖαν τοῦ Ἰησοῦ φύσιν, δι' ἧς καὶ μόνως τὸ Χριστιανικὸν δόγμα ἠδύνατο νὰ θεμελιωθῇ ἐπὶ κρηπίδος ἀδιασείστου ὑπὸ τῆς αὐθαιρέτου συζητήσεως· ἄλλοι δὲ, ἐπιζητοῦντες ἐρμηνείας προσιωτέρας εἰς τὴν ἀνθρωπίνην διάνοιαν, οἱ Ἀρειανοὶ, οἱ Νεστοριανοὶ, οἱ Μονοφυσῖται, οἱ Μονοθελῆται, οἱ εἰκονοκλάται, καὶ αἱ πολυάριθμοι αὐτῶν διαιρέσεις καὶ ὑποδιαίρεσεις, προστίμων ὁρισμούς τινας, καὶ τύπους, δι' ὧν, ἀμέσως ἢ ἐμμέσως, ἐν γνώσει ἢ ἐν ἀγνοίᾳ, τὸ περὶ τῆς φύσεως τοῦ ἰδρυτοῦ τῆς χριστιανικῆς

θρησκείας δόγμα κατεβιβάζετο ἀπὸ τῆς ὑψηλῆς ἐκείνης περιοπῆς, μὴ ἐννοοῦντες ὅτι διὰ τοῦτου αὐτὴ ἡ βᾶσις τῆς χριστιανικῆς πίστεως παρεδίδοτο ἔρμαιον εἰς τὴν ἀνατρεπτικὴν σκαπάνην τῆς ἀτομικῆς κρίσεως. Αἱ οἰκουμενικαὶ σύνοδοι ἀπεδέχθησαν ἀλληλοδιαδόχως καὶ ἐκύρωσαν, καθ' ὅλην τὴν μακρὰν ταύτην καὶ ἐναγώνιον ἐρευναν, τοὺς ὁρισμούς τοὺς καθιεροῦντας τὴν θεῖαν τοῦ Σωτῆρος φύσιν, ἰδρύσασαι οὕτω τὸ μέγα οἰκοδόμημα τῆς χριστιανικῆς πίστεως ἐπὶ ἀρχῶν ἀκραδάντων τὰς ὁποίας ἀποδέχεται μέχρι τοῦδε καθ' ὁλοκληρίαν μὲν ἡ καθολικὴ ἐκκλησία, ἐν μέρει δὲ καὶ ἡ προτεσταντικὴ καὶ τῶν ὁποίων ἡ ἄντως θεόπνευστος σοφία μαρτυρεῖται ὑπὸ τε τῆς μακρᾶς αὐτῶν συμβιώσεως μετὰ τῆς θαυμαστῆς διανοητικῆς καὶ φιλοσοφικῆς ἀναπτύξεως τῶν νεωτέρων χρόνων καὶ ὑπὸ τῆς εὐεργετικῆς ἐπιρροῆς εἰς ὅλον τὸν νεώτερον πολιτισμὸν. Τὸ οἰκοδόμημα τοῦτο τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων εἶναι τὸ τῆς ὀρθοδοξίας οἰκοδόμημα· καὶ ὅταν λέγωμεν ἐνταῦθα ὀρθοδοξίαν, δὲν ἐννοοῦμεν τὴν λέξιν ταύτην εἰς ἣν ἐννοίαν ἐλκεῖ βραδύτερον, κατ' ἀντίθεσιν δηλαδὴ τῆς ἀνατολικῆς πρὸς τὴν δυτικὴν ἐκκλησίαν, ἀλλὰ καθ' ἣν ἐννοίαν εἶχεν εἰς τὰς πρώτας τοῦ χριστιανισμοῦ ἐκατονταετηρίδας, ὅτε περιελάμβανε τὸ σύνολον τῶν δογμάτων τῶν παρὰ σύμπαντος τοῦ χριστεπωνύμου πληρώματος ἀναγνωριζομένων καὶ μέχρι τῆς σήμερον κατὰ μέγα μέρος ἐπιὸ ὁμολογουμένων. Τὰ δόγματα λοιπὸν τὰ ὑπὸ τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων καθιερωθέντα ἀποτελοῦσιν ἄλλο τοῦδε τὴν βᾶσιν ὅλου τοῦ χριστιανισμοῦ· τὰ δὲ δόγματα τὰ ἀποδοκιμασθέντα ὑπὸ τῶν συνόδων ἐκείνων ἀπετέλεσαν τὰς αἱρέσεις. Ἀλλ' εἶναι πρόδηλον, ὅτι αἱ αἱρέσεις αὗται ἦσαν οὐδὲν ἄλλο εἰμὴ ἐν ἐκ τῶν προϊόντων τῆς διανοητικῆς ἐκείνης ἐλευθερίας καὶ συζητήσεως, ἐξ ἧς καὶ δι' ἧς παρήχθη αὐτὴ ἡ ὀρθοδοξία· ὥστε ὡς ὀρθόδοξοι μὲν ὁρεῖλομεν νὰ ἀποκρούωμεν τὰς αἱρέσεις ταύτας, ὑπὸ τὴν ἱστορικὴν ὁμῶς, τὴν φιλολογικὴν, τὴν φιλοσοφικὴν ἐποψίν δὲν δυνάμεθα εἰμὴ νὰ ὁμολογῇμεν, ὅτι ἀποτελοῦσιν ἐν ἐκ τῶν λαμπροτέρων φαινομένων τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας. Κατὰ τοῦτο ἕτερός τις Γάλλος, ὁ σοφὸς ἱστορικὸς τοῦ Βυζαντινοῦ δικαίου K. Mortreuil, ἀπέδωκε πλεοστέραν δικαιοσύνην εἰς τὰς θεολογικὰς ἐκείνας τοῦ Ἑλληνικοῦ μεσαιῶνος ἐρέυνας.

Les Grecs, λέγει οὗτος, par leur esprit philosophique, spéculatif, plus appliqués à la recherche de la vérité qu' à la réforme et au gouvernement des mœurs, hommes éminemment littéraires, ayant été de tout temps plus grands penseurs qu' hommes d' états, saisissent la théologie sous l' aspect qui convient le mieux à leur génie. Les schismes sont chez eux la conséquence du même esprit de tous les temps ; c' est la théologie soumise au contrôle de l' intelligence pure, le dogme éprouvé par le mécanisme de leur logique brillante et rapide.

Ces discussions théologiques, appliquées uniquement à la recherche de l' essence divine, à l' explication du fait divin, du mystère, par les

lois des phénomènes purement naturels, prennent chez eux un caractère exclusivement scientifique. La société ecclésiastique s'agit en orient sur les questions des deux natures, des deux volontés de Jésus-Christ; le culte, qui fait passer la croyance en actes et en symboles par le secours de l'art, cherche, dans l'hérésie des iconoclastes, à se rapprocher de l'idéalisme.

Les écrivains catholiques ont donc eu tort de ne reconnaître dans ces dissidences que des intrigues impies, des pactes avec des juifs ou des barbares, convenus dans l'intention d'abattre la religion catholique: lorsqu'ils devaient y voir la continuation de l'esprit grec de tous les tems dans son essence la plus vraie: le développement de l'homme par les facultés intellectuelles. (*) Ο ἔστιν

Οἱ Ἕλληνας, ὡς ἐκ τοῦ θεωρητικοῦ καὶ ζητητικοῦ τῆς ἀληθείας πνεύματος αὐτῶν, ἀναδειχθέντες ἀείποτε μεγαλήτεροι φιλόσοφοι ἢ πολιτικοὶ ἄνδρες, ἐθεώρησαν καὶ τὴν θεολογίαν ὑπὸ τοιαύτῃ ἐποψίᾳ καὶ ἡγωνίσθησαν νὰ καθυποβάλωσι τὸ δόγμα εἰς τὸν ἔλεγχον τῆς καθαρᾶς διανοίας καὶ νὰ δοκιμάσωσιν αὐτὸ διὰ τοῦ μηχανισμοῦ τῆς λαμπρᾶς καὶ ὀφείας αὐτῶν λογικῆς. Αἱ θεολογικαὶ ἐκείναι συζητήσεις αἱ ἀπχοληθεῖσαι εἰς τὴν εἴησιν τῆς θείας φύσεως, καὶ τὴν ἐρμηνείαν τῶν μυστηρίων τῆς θεότητος λαμβάνουσι παρ' αὐτοῖς χαρακτῆρα ἐξόχως ἐπιστημονικόν. Ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία νῦν μὲν περιστρέφεται περὶ τὸ ζήτημα τῶν δύο φύσεων καὶ τῶν δύο θελήσεων τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ· νῦν δὲ ζητεῖ διὰ τῆς αἰρέσεως τῶν εἰκονοκλαστῶν, νὰ προσεγγίσῃ εἰς τὴν ἰδανικότητα. Ὡστε αἱ συζητήσεις αὗται οὐδὲν ἄλλο ἢσαν εἰμὴ ἢ ὑπὸ νέαν τινὰ φάσιν ἀποκάλυψις τοῦ πνεύματος ἐκείνου, τὸ ὅποιον ἀείποτε διέκρινε καὶ διακρίνει τὸν Ἕλληνα, ὡς ἀπὸ τοῦ πνεύματος τοῦ ἐπιδοσκίου τοῦ ἀνθρώπου διὰ τῶν διανοητικῶν δυνάμεων.

Τοιαύτη δὲ ὑπῆρξεν ἡ ποικιλία, ἡ δύναμις καὶ ἡ ἔκτασις τῶν θρησκευτικῶν ἐκείνων συζητήσεων τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, ὥστε εἰς ποιοῦμεν νὰ εἰπωμεν, ὅτι, καθ' ὅλην τὴν μετέπειτα ἱστορίαν τοῦ Χριστιανισμοῦ, δὲν ὑπάρχει ἀρχὴ τις ἢ δοξασία, ὅπως οἱ ὀξία λόγου, ἢ μὴ πορευθεῖσαι τότε παρ' ἡμῶν καὶ ἀναπτυχθῆσαι. Πόσαι λ. χ. αἱ πληθύνονται ἐκείναι ἀρχαὶ τῆς Εὐρωπαϊκῆς διαμαρτυρήσεως, δι' αἷ τισσόντων κυχᾶται ἡ νεωτέρα Εὐρώπη ἐπὶ τῇ θρησκευτικῇ καὶ διανοητικῇ αὐτῆς ἐλευθερίᾳ, ὃ κατὰ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱεραρχίας ἀγών, ἢ κατ' ὅλην τὴν ὁρατῶν συμβόλων τῆς πίστεως πύλην, ἢ λεγόμενῃ ἐλευθερία ἐρμηνεία τῶν γραφῶν, πάντα ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα ἐπρεσβεύθησαν ἐκ ἀπὸ τῆς 7 ἐκατονταετηρίδος, εἰς τὴν κατὰ τὴν μικρὰν Ἀσίαν καὶ κατὰ τὴν Εὐρώπην Ἑλληνικὰς χώρας ὑπὸ τῆς διαβήτου αἰρέσεως τῶν Πικυλικάνων. Καὶ οὐ μόνον ἡ νεωτέρα Εὐρώπη οὐδὲν νέον κατὰ τοῦτο ἔδυνάθη νὰ ἐπινοήσῃ, ἀλλ' ἀληθῶς εἰπεῖν οὐδὲν ἐπινόησε, διότι, ὡς εἴρηται ἐν ἐκτάσει ὁ Γ' βιβλίον, ἐν τῷ LIV. κεφαλαίῳ τῆς ἱστορίας αὐτοῦ, ὁ Εὐρωπαϊκὸς προτεσταν

τισμὸς ἀμέσως καὶ ἐμμέσως ἀπὸ τῶν ἑλλήνων ἐκείνων αἰρεσιωτῶν παρέλαθε τὰς ἀρχὰς αὐτοῦ καὶ δοξασίας. Ἡ μόνη κατὰ τοῦτο διαφορὰ μεταξὺ τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ κόσμου ὑπῆρξεν, ὅτι ἡ διαμαρτυρήσεως εὐδοκίμησεν ἐν Εὐρώπῃ, ἐξ ἀπλῶς σιχα τὸ κράτος αὐτῆς εἰς ἔθνη πολλὰ καὶ μεγάλ'· ἐνῶ παρ' ἡμῶν οὐδέποτε ἠδυνήθη νὰ ὑπερβῇ τοῦ ἀξιώμα μικρᾶς κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον αἰρέσεως τοῦ κράτους ὥς διότι τὸ πνεῦμα τῶν βυζαντινῶν τῆς Εὐρώπης ἐθνῶν ὑπῆρξε ἡθὲν φιλαυθερώτερον τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος, ἀλλὰ μόνον διότι ἡ ἐκκλησιαστικὴ κυριαρχία καθ' ἧς ἐπάλλασσε τὸ πνεῦμα ἐκείνο ὑπῆρξεν ἐν Εὐρώπῃ μὲν καταθλιπτικὴ, οὐχὶ δὲ κατὰ παρ' ἡμῶν. Τωόντι: τίς θελεῖ ἀρνηθῆ, ὅτι ὁ θρίαμβος τῆς Εὐρωπαϊκῆς διαμαρτυρήσεως ὀφείλεται κυρίως εἰς τὰς καταχρήσεις καὶ καταθλίψεις εἰς αἷς ἐξώκειλαν ἡ παπικὴ κυριαρχία, καταχρήσεις καὶ καταθλίψεις, τῶν ὁποίων ἔχνη δὲν ἀναρπίνοντι ἐν τῇ ἡμετέρᾳ ἱστορίᾳ καὶ δι' ὧν μόνον ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἐπανάστασις ἠδύνατο νὰ λάβῃ ἀξιολόγον τινα ἔκτασιν καὶ ἐπίτασιν;

Ἡ ἀνατολικὴ ἄρα ἐκκλησία, ἡ ἑλληνικὴ ἐκκλησία, ἡ σήμερον κατηγρομένη ὡς ἀποκλείουσα τὸ πνεῦμα τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς συζητήσεως, οὐ μόνον, ἐν διαστήματι δέκα ἐκατονταετηρίδων, διὰ τῆς εὐρωτέρας, ἐλευθερωτέρας καὶ ποικιλωτέρας συζητήσεως τὴν ὁποίαν ἀνφέρει ἡ ἱστορία τοῦ κόσμου, ὥρισε καὶ ἐκύρωσεν ἅπαντα τὰ δόγματα τὰ ἀποτελοῦντα τὴν βῆσιν ἐκείνου τοῦ χριστιανισμοῦ τὸν ὅποιον ἀποδέχονται καὶ ὁμολογοῦσιν ἅπαντα αὐτοῦ τὰ τμήματα· ἀλλὰ καὶ αὐτὰς τὰς ἀρχὰς καὶ δοξασίας ὅσας πρεσβεύει τὸ τοῦ μᾶλλον καὶ καινοτομώτερον τῶν χριστιανικῶν θρησκευμάτων, αὐτὸ πάλιν τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ἔφερεν εἰς μέτρον καὶ συνεζήτησεν. Ἐνὶ λόγῳ, ὡς προσέειπεν, ὁλόκληρος ὁ χριστιανισμὸς εἶναι ἔργον ἑλληνικόν, ὃ δὲ χριστιανικὸς κόσμος ὀφείλει εἰς ἡμᾶς εὐγνωμοσύνην τινὰ διὰ τοῦτο, νομίζομεν, καὶ οὐδὲν ἐλάσσονα τῆς εὐγνωμοσύνης, ἣν κηρύσσει ὅτι ἔχει πρὸς τοὺς ἐθνικοὺς ἡμῶν προπάτορας, ὡς ἱδρυτὰς τοῦ διανοητικοῦ καὶ πολιτικοῦ τῆς νεωτέρας Εὐρώπης πολιτισμοῦ. Καὶ ἡ εὐγνωμοσύνη ἐκείνη εἶναι τοσαύτη μᾶλλον δ. δικαιολογημένη, ὥστε ἡ Εὐρώπη δὲν ὀφείλει εἰς ἡμᾶς μόνον τὸ θεωρητικὸν δόγμα, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν ἐξωτερικὴν τοῦ δόγματος τούτου σωτηρίαν καὶ ἄνεσιν· διότι οὐδεὶς δίκαιος ἄνθρωπος θέλει ἀρνηθῆ, ὅτι ἂν ἐν τῇ 7 καὶ ἐν τῇ 8 ἐκατονταετηρίδι οἱ βασιλεῖς τῆς Κωνσταντινουπόλεως δὲν ἀντεῖχον τοσοῦτον γενναίως καὶ καρτερικῶς εἰς τὰ ῥαγδαία τῶν ἀμαζόντων τότε Ἀράβων στίφη, ἂν ἰδίως ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Πρωτόντος καὶ ὁ μέγας Λέων ὁ Ἰσχυρὸς δὲν ἀπέκρουον τὰς κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως πεισματώδεις αὐτῶν ἐφόδους, οἱ Μωαμεθανοὶ, γενόμενοι κύριοι τῆς ἑλληνικῆς βασιλείας, οὐδένα ἔθελον τότε ἀπαντήσῃ ἐν Εὐρώπῃ ἄλλον ἀξιόμαχον ἀντίπαλον· παραλείποντες νὰ ἀναφέρωμεν τοὺς μεταγενεστέρους τῶν βασιλέων ἡμῶν ἀγῶνας, τὸ μὲν πρῶτον ἵνα παρτεῖλωσιν αὐτοὺς ἐκείνους τοὺς Ἀράβας Μωαμεθανοὺς, ἐπειτα δὲ ἵνα

(*) Histoire du droit Byzantin etc. par J. A. B. Mortreuil τόμος πρῶτος σελ. 417-418.

χρητίσωσι τοὺς Τούρκους μωτμεθανούς, μέχρι τῆς πεντεκαίδεκάτης ἐκατονταετηρίδος.

Τοιοῦτοτρόπως τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος ἀπέκρουσε τὸ πνεῦμα τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς συζητήσεως μέχρι τῆς 9 ἐκατονταετηρίδος, ἥτοι μέχρι τῆς ἐποχῆς καθ' ἣν ὀριτικῶς ἀνεπτύχθη καὶ ἐκυρώθη τὸ ὅλον σύστημα τοῦ χριστιανικοῦ δόγματος. Κατ' αὐτὴν ταύτην τὴν ἐποχὴν συνέβη καὶ ἡ διαίρεσις τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας ἀπὸ τῆς ἀνατολικῆς· τὸ οἰκοδόμημα, ἀμα συμπληρωθὲν, ἐτμήθη εἰς δύο. Δὲν πρόκειται νὰ ἐκθέσωμεν ἐνταῦθα τὰς αἰτίας καὶ τὸν χαρακτῆρα τοῦ γεγονότος τούτου· ὀλίγας τινὰς λέξεις θέλομεν ἐπιφέρει κατωτέρω περὶ αὐτοῦ· ἤδη δὲ ἐξεταστέον, μήπως τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος μετέβαλεν αἰφνης ἐκτοτε χαρακτῆρα καὶ φύσιν. Αἱ μεγάλα καὶ ποικίλα θρησκευτικαὶ συζητήσεις ἐκόπαιαν τῶντι κατὰ μικρὸν, διότι μετὰ τὴν κατάρτυσιν τῆς ὀρθοδοξίας, ἐπαυσε καὶ ἡ ἀνάγκη τῶν τοιαύτων συζητήσεων· ἀλλὰ τὸ πνεῦμα τῆς διανοητικῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς συζητήσεως, κολαζόμενον ὑπὸ μετριοπαθείας πινός καὶ συνέσεως, καθὼ ἀνέκαθεν ἐμρυτον τῇ ἐλληνικῇ ἐθνικότητι, παρέμεινε καταυγάζον, διὰ τοῦ ἱλαροῦ αὐτοῦ φωτός, ἅπασαν ἡμῶν τὴν ἱστορίαν, ἀπὸ τῆς 10 ἐκατονταετηρίδος μέχρι τῆς σήμερον. Ἡ ἐλληνικὴ ἐκκλησίαι ἔνα καὶ μόνον, κυρίως εἰπεῖν, ἀποδέχεται φριγμὸν εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς συζητήσεως, δὲν ἐπιτρέπει τὴν κατὰ τῶν δογμάτων, ὡς δογμάτων, συζήτησιν· ἀλλὰ τὸν φριγμὸν τούτον δὲν ἔχομεν χρεῖαν νὰ δικαιολογήσωμεν οὔτε πρὸς τὸν καθολικισμὸν, τοῦ ὑποίου τὸ ἀσυγκρίτως τῇ λόγῳ ἀποκλειστικώτερον καὶ καταθλιπτικώτερον πνεῦμα κατέστη παρρημιώδες, οὔτε πρὸς τὴν ἀριστοκρατικωτέραν τοῦ προτεσταντισμοῦ μοῖραν, ἣτις πολλάκις ἀπέδειξεν, ὅτι δὲν ἠσπλάσθη τὴν ἐλευθερίαν τῆς συνειδήσεως καὶ τῆς συζητήσεως, εἰμὴ διὰ νὰ μεταχειρισθῇ αὐτὴν κατὰ τοῦ ἐπικινδυνωτέρου αὐτῆς ἀντιπάλου, οὐχὶ διὰ νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν ἀπόλυτον αὐτῆς κατὰ τῶν ἰδίων δογμάτων χρῆσιν. Ἀνεξαρτήτως δὲ πάσης παραβολῆς καὶ συγκρίσεως, οὐδεὶς συνετὸς ἄνθρωπος θέλει ἀρνηθῆναι, ὅτι ἡ ἀρχὴ ἐκείνη τῆς ἡμετέρας ἐκκλησίας εἶναι σωτηρία, διότι ἀνεῖ αὐτῆς, τὸ θρησκευμα, παραδοθὲν εἰς τὴν διάκρισιν τῆς αὐθιχεσίας καὶ τῆς ἀσθενείας τῆς ἀτομικῆς κρίσεως, δὲν ἠδύνατο νὰ ὑπάρξῃ.

Αἱ περὶ θεοῦ καὶ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως γενικαὶ ἰδέαι, λέγει ὁ κλασικὸς ζωγράφος τῆς ἀμερικανικῆς δημοκρατίας, συμφέρει νὰ ἀφαιρῶνται ἀπὸ τὴν συνήθη ἐνέργειαν τῆς ἀτομικῆς κρίσεως καὶ νὰ καθυποβάλλωνται εἰς ἀπρόσβλητόν τι κύρος. Ὁ πρῶτος σκοπὸς καὶ ἐν τῶν κυριωτέρων πλεονεκτημάτων τῶν θρησκειῶν, εἶναι νὰ παρέχῃσι περὶ ἐκάστου τῶν πολιτικῶν ἐκείνων ζητημάτων λύσιν τινὰ καθάραν, ἀκριβῆ, καταληπτὴν εἰς τὸ πλῆθος καὶ διαρκεστάτην. Ὑπάρχουσι βεβαίως θρησκείαι σφαλερώταται καὶ παραλογώταται· ἀλλὰ πᾶσα θρησκεία, ἐμμένουσα ἐντὸς τοῦ προδιγγραφέντος ἀνωτέρω κύκλου καὶ μὴ ἀξιοῦσα νὰ ἐξέλθῃ ἀπὸ αὐτοῦ, ὡς ἐπεχειρήσαν πολλὰ, ἵνα περιστελῶσιν ἀπανταχόθεν τὴν

ἐλευθερίαν ἀνάπτειν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, ἐπιβάλλει ζυγὸν σωτήριον εἰς τὸν νοῦν. (*)

Ταύτην τὴν συνετὴν καὶ φιλελεύθερον ἀρχὴν καθιέρωσεν ἡ ἡμετέρα ἐκκλησίαι, ἀφαιρέσασα ἀπὸ τὸν πέλεκυν τῆς συζητήσεως τὰ θεμελιώδη αὐτῆς δόγματα, ὡς δόγματα, μηδένα δὲ ἄλλον θεῖον φριγμὸν εἰς τὴν διανοητικὴν τοῦ ἀνθρώπου ἐλευθερίαν. Ἡ δημοκρατικὴ μοῖρα τοῦ Προτεσταντισμοῦ ἠξίωσε νὰ προχωρήσῃ ἐτι περαιτέρω, ἐπιτρέπουσα τὴν ἀχάλινωτον τῆς ἐρευνῆς ἀδειαν· ἀλλ' αἱ ἐνταῦθεν προκύψασαι ἀναρίθμηται αὐτῇ αἱρέσεις καὶ ὁλέθρια τοῦ δόγματος ἄλλο ὥςτις παρήγαγον πρὸ καιροῦ δισταγμοὺς εὐλογωτάτους περὶ τῆς μελλούσης τύχης τῆς μοίρας ἐκείνης τοῦ χριστιανικοῦ θρησκευματος.

Παρὰ τὴν ἐκθεσιν ὁμῶς τῶν ἀρχῶν τοῦ ἡμετέρου θρησκευματος, ἡ ἱστορία ἅπασα τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους μαρτυρεῖ εὐκρινέστερον μετὰ πόσης πρῶτης, μετριοπαθείας, καὶ ἀνοχῆς ἐπολιτεύθη αἰετοτε ἡ ἐκκλησίαι αὐτοῦ. Διότι παρ' ἡμῖν οὔτε ἀναμάρτητος τις κυριάρχης καὶ ἐπίγειος τοῦ θεοῦ ἐκτίτροπος ὑπῆρξε ποτε, οὔτε δικαστήρια συνειδήσεως, οὔτε θρησκευτικοὶ διωγμοὶ καὶ πόλεμοι, οὔτε ἐργαστήρια προσηλυτισμοῦ καὶ ὑπεξικρίσεως τῶν ἀλλοτρίων δοξασιῶν καὶ πεποιθήσεων. Καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῶν τελευταίων 900 ἐτῶν, καθ' ὃ ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησίαι ἀποτελεῖ ἴδιον θρησκευμα, ἡ ἱστορία ἡμῶν δὲν ἀναφέρει εἰ μὴ ἐν καὶ μόνον ἐπίσημον παράδειγμα σωματικῆς ποινῆς, ὑπὸ ἐκκλησιαστικοῦ δικαστηρίου ἐπιβληθείσης· καὶ ἡ μοναδικὴ αὕτη περίστασις ἔδωκεν ἀμέσως ἀνομήν εἰς λαμπροτάτην τινὰ διαμαρτύρησιν, καταδείξασαν τότε παράνομον τῆς πράξεως καὶ τὰς ἀληθεῖς ἀρχὰς τοῦ κανονικοῦ ἡμῶν δικαίου. Ἐπὶ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ παρήχθη ἡ αἵρεσις τῶν Βωγομίλων, παραφυσὸς οὔσα τῆς τῶν Παυλικιανῶν καὶ Μασσαλιανῶν αἱρέσεως· ὁ δὲ ἀρχιεπὶς αὐτῆς, ὁ ἱατρός Βασίλειος, καταδικάσθη ὑπὸ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει συνόδου εἰς τὸν διὰ τοῦ πυρός θάνατον. Ἀλλ' ὁ πατριάρχης Ἀντιοχείας Θεόδωρος ὁ Βαλσαμών, οὕτω πῶς κρίνει, ἐν ταῖς ἀμφὶ τὸν Νομοκάνονα τοῦ Φωτίου ἐξηγήσεσιν αὐτοῦ, περὶ τῆς συνοδικῆς ἐκείνης αποφάσεως.

Ἐγὼ δὲ, εἰδὼς μηδένα κανόνα ἐπιτρέψαι ποτὲ τιμωρίαν, ὅτι μηδὲ οἶδεν ὁ ἐκκλησιαστικὸς νόμος σωματικὰς ποινὰς, ἀλλ' ὁ πολιτικὸς. καὶ εἰ τι θαυμάζω πῶς τοιαύτην διάγνωσιν τότε ἡ σύνοδος ἐξέθετο. Ἐκκόπτειν γὰρ τοῦ σώματος τῶν Χριστιανῶν τοὺς αἰρετικούς δεδιδῶμεθα, τιμωρεῖν δὲ αὐτοὺς οὐκ ἐμάθομεν, ἀλλ' ἀματαθέτους ὄντας παραδιδόναι τῷ πολιτικῷ νόμῳ, καὶ παρὰ τῶν ἀρχόντων τὰς κατὰ τούτων ἀποφάσεις ἐκφέρεισθαι. (*)

(*) De la Démocratie en Amérique, par Alexis de Tocqueville. Deuxième partie. Ἐκδ. Βρυξελλῶν. Τόμος 1ος σελ. 39 καὶ 40.

(*) Σύνταγμα τῶν θεῶν καὶ ἱερῶν κανόνων κλπ. ὑπὸ Γ. Α. Παλλῆ καὶ Μ. Πατλῆ. Τόμος πρῶτος, περιέχων τὴν Νομοκάνονα τοῦ Φωτίου, σελ. 191. Τὸ ἔργον τοῦτο εἰς 8 ἀπὸ κοινοῦ εἰργάσθησαν 6, τι πρόεδρος τοῦ ἡμετέρου Ἀρείου Πάγου καὶ εἰς τῶν ἐγκριωτέρων ἡμῶν διηγητῶν, εἶναι τὸ μεγαλύτερον ἱσως μαθητὴν, ἀφ' οὗ ἡγεῖται ἡ νεωτέρα Ἑλ-

λὰς εἰς τὴν ἐκκλησίαν αὐτῆς.

Ἡ διαμαρτύρησις αὕτη ἐγγράφη ἐν τῇ 12 ἑκατονταετηρίδι ! Ἐνθυμηθῆτε τί συνέβαιναν ἐν τῇ δωδεκάτῃ ἑκατονταετηρίδι παντοῦ, ὅπου ἐπικράτει ὁ καθολικισμός, καὶ τίνες δοξασίας ἐπρέσβευε καὶ ἐπάρμοζεν ὁ δυτικὸς κλήρος περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς δικαιοδοσίας, καὶ εἰπέτε ἔπειτα ποῖον ἐκ τῶν δύο θρησκευμάτων ἡσπάσθη τὰς ὑγιεινέρας, τὰς μετριοπαθεστέρας ἀρχάς.

Ἐν τῇ ἐκκαιδεκάτῃ ἑκατονταετηρίδι, οἱ ἐν τῇ νήτῳ Κρήτῃ Ἕλληνας ἐπεχείρησαν ἀδίκους τινὰς πράξεις κατὰ τῶν ἰουδαίων. Ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, ἅμα πληροφορηθεὶς περὶ τούτου, ἐξέδωκε, τῷ 1567, ἐπιστολήν, τῆς ὁποίας κατὰ τοὺς ἑταῦθα λόγους τὸ καίμενον, διότι θεωροῦμεν αὐτὴν ὡς ἐν τῶν ἐντιμωτέρων μνημείων τῆς ἱστορίας τοῦ ἔθνους ἡμῶν. Εἶναι περιττὸν νὰ ἐνθυμίσωμεν εἰς τὸν ἀναγνώστην, ὅτι ἡ Κρήτη ὑπέκειτο τότε εἰς τοὺς Ἑνετοὺς.

ΜΗΤΡΟΦΑΝΗΣ,

Ἐλέω Θεοῦ Ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης, καὶ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης.

—ο—ο—ο—

Ἐπειδὴ οἱ ἐν πάσῃ τῇ νήσῳ Κρήτῃ εὕρισκόμενοι Ἑβραῖοι ἀνέφερον τῇ ἡμῶν μετριότητι καὶ κατεδύσαν μετὰ δακρύων πολλῶν· Ὅτι τινὲς τῶν ἐκείσε χριστιανῶν, ποτὲ μὲν ἀδίκως καὶ συκοφαντικῶς παραδίδουσιν αὐτοὺς εἰς τοὺς ἐνδοξοτάτους ἀρχοντας καὶ αὐθέντας τῆς νήσου ταύτης, καὶ διαβολαῖς ἀδίκαις καὶ παραλόγοις ζημιοῦσι καὶ ἐνοχλοῦσιν αὐτοῖς· ποτὲ δὲ δι' αὐτῶν ἐπιτίθενται τούτοις ὁρμῇ ἀτάκτῳ καὶ ἀνθεσθείας μεστῇ, καὶ πᾶσι τρόποις κακοποιεῖν αὐτοὺς παραλόγως σπουδάζουσι, μισθὸν ἔχειν παρὰ τῷ πάντων θεῷ ἐκ τούτων νομίζοντες· Τούτου χάριν ἡ μετριότης ἡμῶν γράφουσα ἀποφαίνεται ἐν ἁγίῳ πνεύματι, ἵνα, ὅσοι τῶν χριστιανῶν τὰ τοιαῦτα ποιῶσι καὶ συκοφαντικῶς ἀδίκους ῥάπτουσι κατ' αὐτῶν, ἐπὶ ζημίᾳ καὶ ἀπωλείᾳ αὐτῶν ἀδικῶ καὶ παραλόγῳ ὅσοι τε, μὴ ἀρκούμενοι τῇ κρίσει τῶν ἐνδοξοτάτων αὐθέντων καὶ τῇ ἐνδικῇ θεωρίᾳ αὐτῶν, ὁρμῶσιν ἀνθεσθῶς καὶ ἀνοποστόλως, καὶ χεῖρας αἵρουσι κατ' αὐτῶν· οἱ τοιοῦτοι ὑπάρχουσι ἀρρωρισμένοι ἀπὸ Θεοῦ παντοκράτορος, καὶ κατὰ κράτος, καὶ ἀσυγχώρητοι, καὶ μετὰ θάνατον ἄλντοι· Ἡ γὰρ ἀδικία καὶ συκοφαντία, καθ' οὗ ἀνπραχθεῖη καὶ τελειωθείη, ἀδικία ἐστὶ· καὶ οὐκ ἔστι ποτὲ τὸν ἀδικούντα εἶναι ἀνεύθυνον ἐκ τοῦ προφασίζεσθαι ὅτι ἑτερόδοξον ἠδέχθη, καὶ οὐκ εὐσεβῆ· Ἐπεὶ καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, ἐν Εὐαγγελίῳ, μηδεὶνα θηοὶ διασεύητε, μηδὲ συκοφαντήσητε· μὴ διαχωρίζον πάντως, μηδὲ χωρὰν διδοὺς τοῖς εὐσεβεῖσιν ἀδικεῖν τοὺς ἀλλοτρίοφρονας. Οὕτως οὖν γράροντες, διαρθρώσειν τοῖς ταῖς τοιαῦτα βουλόμεθα ἐρ' ὃ καὶ

τὸ παρὸν ἀπελῶσκμεν γράμμα, ὅπερ ἐν πίσει τῇ νήσῳ παρήρσις ἀναγνωσθήτω καὶ δηλωθήτω. Εἰ ἔτσι 7076 (*)

Τοιαύτας ἀρχάς ἀνεξέθηρσε καὶ ἐπρέσβευεν ἡ ἑλληνικὴ ἐκκλησία ἐν τῇ ἐκκαιδεκάτῃ ἑκατονταετηρίδι, ἐνῷ ἐν Εὐρώπῃ οἱ Ἰουδαῖοι οὔτε δικαίωμα τι ἀνθρώπινον ἀπελάμβανον, οὔτε αἰσθημάτων τινος ἀνθρώπινου ἄξιοι ἐθεωροῦντο, ἐκτεθέντες, ἂν ὅχι ἀκριβῶς κατὰ ταύτην τὴν ἑκατονταετηρίδα, τοὐλάχιστον μικρὸν πρότερον εἰς διωγμοὺς ἀδιαλείπτους καὶ φοβεροὺς, τοὺς ὁποίους οὐ μόνον οἱ ὄχλοι διενήργουν, οὐ μόνον οἱ βασιλεῖς τῆς Ἀγγλίας, τῆς Γαλλίας, τῆς Ἰσπανίας, τῆς Γερμανίας ἐπισφύτως διέταττον, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ πολιτικοὶ καὶ ἐκκλησιαστικοὶ νόμοι ῥητῶς ἐπέτρεπον.

Τὰ θρησκευτικὰ ζητήματα δὲν ἔπαυσαν οὐδὲ κατὰ τὴν 17, οὐδὲ κατὰ τὴν 18, οὐδὲ σήμερον παρ' ἡμῖν πραγματευόμενα μετὰ τῆς ἐμπύτου ἐκείνης εἰς τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ἀνεξάρτησίας τοῦ πνεύματος· ἀνοίξατε τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν τοῦ Μελετίου, διατρέξατε τὰς θρησκευτικὰς πραγματείας τοῦ Εὐγενίου τοῦ Βουλγάρως, ἀναγνώσατε τὰς χθὲς καὶ πρόην γενομένας ἐν τῇ ἀνατολικῇ ἐκκλησίᾳ συζητήσεις, καὶ θαυμάσατε τὴν ἀπανταχοῦ ἐμφαινόμενὴν ἀνοχὴν περὶ τῶν αἰσθημάτων καὶ ἐλευθερίαν τῆς διανοίας, ἵνα μὴ μεταχειρισθῶμεν ὅρον τινὰ ἐκφραστικώτερον καὶ αὐτῆς τῆς ἐλευθερίας. Α ! εἰάν ἤθελομεν νὰ περιέλθωμεν εἰς ἀντεγκλήσεις κατὰ τοῦ καθολικισμοῦ ἐκείνου, ὅστις ἤδη παρίσταται ἡμῖν ὡς ἀρχὴ τις φιλελεύθερος (le catholicisme est nécessairement une autorité libérale), ὅποσα δὲν ἡδυνάμεθα νὰ εἰπώμεν περὶ τοῦ ἀναμαρτήτου τοῦ Πάπα, τὸν ὁποῖον, ἵνα μεταχειρισθῶμεν τὸν παρὰ Γερμανοῖς παράδοξον ὅρον, καὶ Vice-Gott ἀπεκάλεσαν, περὶ τοῦ δικαστηρίου τῆς ἱερᾶς ἐξετάσεως, περὶ τῶν ἐνεργειῶν τῆς προπαγάνδας, περὶ τῶν κατὰ Οὐσσίων, κατὰ Ἀλβιγανῶν, κατὰ προτεσταντῶν φονικῶν πόλεμων, περὶ τῆς νυκτὸς τοῦ ἁγίου Βερθολομαίου καὶ περὶ πολλῶν ἄλλων τοιούτων γεγονότων, τῶν ὁποίων ὅμοιον ἢ ἀναλογόν τι δὲν ὑπάρχει ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας. Ἀλλ' αἱ ἀνάγκαι τῶν θεσμῶν τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας εἶναι πολλάκις ἀμεύλιχοι μὴ κηρύττωμεν τὰς παρούσας τοῦ καθολικισμοῦ γενεάς ὑπευθύνους διὰ τὰ ἀμαρτήματα κειρῶν καὶ περιστάσεων ἄλλων· βεβαίως ὁ καθολικισμὸς τοῦ 19 αἰῶνος δὲν εἶναι ὁ καθολικισμὸς τοῦ 13, 14, 15 καὶ 16. Καὶ ὅμως εἰς τῶν μετριοπαθεστέρων καὶ μεγαλητέρων ἱστορικῶν τοῦ αἰῶνός μας, ὁ K. Macaulay, ὅστις δὲν ἐδίστασε νὰ ἀποδώσῃ πληρεστάτην εἰς τὸν καθολικισμὸν δικαιοσύνην, καὶ μάλιστα εἰς τὴν εὐργετικὴν ἐπιρροὴν τὴν ὁποίαν οὗτος ἔσχεν ἐν τῇ δυτικῇ Εὐρώπῃ κατὰ τὰς πρώτας τοῦ μεσαιῶνος ἑκατονταετηρίδας, ἐκφέρει περὶ τοῦ χαρακτῆρος καὶ τῆς ἐνεργείας αὐτοῦ κατὰ τὰς τρεῖς τελευταίας ἑκατονταετηρίδας τὴν ἀκόλουθον αὐστηρὰν κρίσιν.

(*) Crusii Turco Graecia, σελ. 281.

Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς καθ' ἣν οἱ Βάρβαροι ἐχάρωσαν τὸ δουρικὸν Ῥωμαϊκὸν κράτος μέχρι τῆς ἐποχῆς τῆς τῶν ἐπιστημῶν ἀναθίσεως, ἡ ἐπιρροή τοῦ καθολικισμοῦ ὑπῆρξεν ἐν γένει λυσιτελεῖς εἰς τὴν ἐπιστήμην, εἰς τὸν πολιτισμὸν, εἰς τὴν πολιτείαν. Ἀλλὰ κατὰ τὰς τρεῖς τελευταίας ἑκατονταετηρίδας κόπων σκοπὸν ἔθετο, ν' ἀνυπαίση τὴν πρόοδον τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος. Πᾶσα πρόοδος γανομένη εἰς τὴν ἐπιστήμην, εἰς τὴν ἐλευθερίαν, εἰς τὴν εὐημερίαν, εἰς τὴν βιωτικὴν τέχνην ἐγένετο βία τοῦ καθολικοῦ θρησκευματος καὶ ἐγένετο ἀνιλόγως τῆς βαθμιαίας ἐλαττώσεως τῆς ἐξουσίας αὐτοῦ. Αἱ τερπνότεραι καὶ γονιμώτεραι ἐπαρχίαι τῆς Εὐρώπης περιήλθον, ὑπὸ τὸ κράτος αὐτοῦ, εἰς πέναν, εἰς πολιτικὴν δουλείαν καὶ εἰς πνευματικὴν νάρκωσιν, ἐνῷ προτεσταντικὴ γῶραι, τῶν ὁποίων ἡ ἀκρότις καὶ ἡ βερβαρότης ἦσαν ἄλλοτε παροιμιώδεις, μεταβλήθησαν εἰς κήπους διὰ τῆς τέχνης καὶ τῆς βιομηχανίας καὶ ἀνέδειξαν μακρὰν σειράν ἡρώων καὶ πολιτικῶν ἀνδρῶν, φιλοσόφων καὶ ποιητῶν. Ὅστις ἤξευρε ὁποῖα τινες ἐπλάσθησαν ὑπὸ τῆς φύσεως ἡ Ἰταλία καὶ ἡ Σκωτία καὶ ὁποῖα τινες ἦσαν τῶνδε πρὸ 400 ἐτῶν, παραβῆλθαι δὲ σήμερον τὴν περὶ Ῥώμης χώραν πρὸς τὴν περὶ τὸ Ἐδιμβούργον, δύναται νὰ κρίνῃ ποῦ φέρεται ἡ Παπικὴ κυριαρχία. Ἡ παρατήρησις αὕτη ἐναχύεται ἔτι μᾶλλον ἐκ τούτου, ὅτι ἡ Ἰσπανία, ἡ ἄλλοτε πρώτη τῶν μοναρχιῶν, κατεβιβάσθη εἰς τὴν κατωτάτην τῆς ταπεινώσεως βαθμίδα, ἡ δὲ Ὁλλανδία, καὶ τοὶ διακωλυμένη ὑπὸ πολλῶν φυσικῶν ἀποπημάτων, προήχθη εἰς ἀξίωμα, ὅσον οὐδέποτε ἐπέτυχε τοσοῦτον μικρὰ πολιτεία. Ὅστις ἐν Γερμανίᾳ περάσῃ ἀπὸ καθολικῆς ἡγεμονίας εἰς προτεσταντικὴν, ἐν Ἑλβετίᾳ, ἀπὸ καθολικῆς τοπαρχίας εἰς προτεσταντικὴν, ἐν Ἰρλανδίᾳ, ἀπὸ καθολικῆς κομητείας εἰς προτεσταντικὴν, ἐννοεῖ ἀμέσως ὅτι μεταβαίνει ἀπὸ χώρας νεομένης ἥτινα πολιτισμὸν εἰς χώραν κεκτημένην πολιτισμὸν κρείττατον. Εἰς τὴν ἀντίθετον τῆς Ἀτλαντικῆς παραλλήλου ἐπικρατεῖ ὁ αὐτὸς κανὼν. Οἱ προτεστάνται τῶν ὁμοεπόνδων πολιτειῶν κατεπρόσέτησαν πολὺ τῶν καθολικῶν τοῦ Μεξικοῦ, τῆς Περούβιας καὶ τῆς Βραζιλίας. Οἱ καθολικοὶ τῆς κάτω Κίναδος κένουσι ἀδρανεῖς, ἐνῷ ἡ δραστηριότης καὶ τὸ ἐπιχειρηματικὸν πνεῦμα τῶν Προτεσταντῶν κινουσι καὶ τρεπτοῦσιν ἅπανσαν τὴν περὶ αὐτοὺς Ἠπειρον. Οἱ Γάλλοι ἀνέδειξαν ἀμαρτυροῦντως ἠθικὴν καὶ διανοητικὴν ἐνέργειαν δι' ἣν, καὶ ὅπως κακῶς διευθύνονται, εὐλόγως ἀξιοῦσι νὰ ὀνομάζωνται ἔθνος μέγα· ἀλλ' ἀκριδέστερον ἐξεταζομένων τῶν πραγμάτων, ἡ φαινομένη αὕτη ἐξάρσις ἐπικυροῖ μᾶλλον τὸν κανόνα, ὅτι εἰς οὐδεμίαν καθολικὴν χώραν ἡ Ῥωμαϊκὴ ἐκκλησία ἔσχεν ὀλιγώτερον ἢ ἐν Γαλλίᾳ κράτος. (*)

Τοιοῦτα λέγει περὶ τοῦ καθολικισμοῦ ὁ ἐπὶ τῇ διανοητικῇ καὶ πολιτικῇ αὐτοῦ ἐλευθερίᾳ καυχώμενος προτεσταντισμὸς, ὃν καὶ αὐτὸς ὁ προτεσταντισμὸς δὲν ἔμεινεν ἀμέτοχος μισαλλοδοξίας καὶ καταδωκενικῶν πνεύματος. Εἶναι ἀρὰ γε ἀνάγκη νὰ ἐνθυμίσωμεν ἐνταῦθα τὰς φοβερὰς πράξεις τῶν ἐν Ἀγγλίᾳ θρησκευτικῶν δικαστηρίων, καθ' ὅλην τὴν 16 καὶ κατ' αὐτὴν τὴν 17 ἑκατονταετηρίδα. Μέχρι χθὲς οἱ καθολικοὶ ἦσαν ἐν Ἀγγλίᾳ πολιτικοὶ πατριῶται, καὶ σήμερον ἔτι θεωροῦνται αὐτοὶ ὡς ἔχοντες τὸ κύρος αὐτῶν οἱ νόμοι· οἱ διακωλύοντες τὴν ἐλευθερίαν τέλει τῆς τῶν καθολικῶν λατρείας ἐνῷ παντοῦ ὅπου ἐπικρατεῖ τὸ ἀνατολικὸν θρησκευμα, καθολικοὶ καὶ προτεστάνται ἀπολαμβάνουσι πληρεστάτην ἐλευθερίαν ἅμα περὶ τὴν τέλει τῆς λατρείας αὐτῶν καὶ ἰσοπολιτείαν.

(*) Ἱστορία τῆς Ἀγγλίας ἀπὸ τῆς εἰς τὸν θρόνον ἀναβῆναις Ἰακώβου τοῦ β'. Τῆς Γερμανικῆς μεταρρέσεως Τόμος πρῶτος, σελ. 42-43.

Ἐπεμείναμεν εἰς τὴν πρώτην ταύτην κατὰ τῆς ἐκκλησίας ἡμῶν γενομένην κατηγορίαν, ὅτι ἀποκλείει δῆθεν τὴν ἐλευθερίαν τῆς διανοίας καὶ τῆς συζητήσεως, διότι ἐθεωρήσαμεν αὐτὴν ἐπιτηδαιοτάτην νὰ παραγάγῃ ἐν τῇ δυτικῇ Εὐρώπῃ ἄδικον ψυχρότητα καὶ δυσπιστίαν πρὸς τε τὴν ἐκκλησίαν ἐκείνην καὶ πρὸς τὸ ἔθνος, τὸ ὁποῖον καυχᾶται ὅτι ἔδωκεν εἰς αὐτὴν τὸ ὄνομά του. Ἡ δὲ δευτέρα ἀξίωσις τῆς Ἐφημερίδος τῶν Συζητήσεων, καθ' ἣν ἡ ἐκκλησία ἡμῶν συγγέει δῆθεν τὴν πνευματικὴν μετὰ τῆς κοσμικῆς ἀρχῆς, καθυποτάσσουσα τὴν πρώτην εἰς τὴν δευτέραν, δὲν ἔχει τι τοσοῦτον ἀλλότριον τῶν Εὐρωπαϊκῶν ἰδεῶν, διότι τοιοῦτό τι συμβαίνει ἐν τε τῇ Ἀγγλικανικῇ καὶ ἐν τῇ Γερμανικῇ ἐκκλησίᾳ, εἶναι ὅμως οὐδὲν ἥττον ἀνυπόστατος.

Γνωστὸς εἶναι ὁ δημοκρατικὸς καὶ ὁμοσπονδικὸς ὁργανισμὸς τῶν πρώτων χριστιανικῶν ἐκκλησιῶν, καὶ ἰδίως τῶν ἐκκλησιῶν τῆς ἀνατολῆς. Τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος, ἀπὸ συνεπλήρωσε τὸ ὅλον στάδιον τὸ ὁποῖον εἶχε νὰ διατρέξῃ ἐν τῷ ἀρχαίῳ κόσμῳ καὶ βίῳ, μετέβη εἰς τὸ νέον στάδιον τὸ ὁποῖον ἤνοιξεν αὐτῷ ὁ χριστιανισμὸς, τὸ δὲ λεγόμενον avec armes et bagages· δηλαδή μετὰ τε τῶν ἐσωτερικῶν δυνάμεων τοῦ πνεύματος αὐτοῦ καὶ τῶν ἐξωτερικῶν τύπων τοῦ πολιτεύματος. Ἀλλὰ ὁ τοιοῦτος δημοκρατικὸς καὶ ἀπλὸς ὁμοσπονδικὸς τύπος τῶν πρώτων χριστιανικῶν ἐκκλησιῶν δὲν ἠδύνατο νὰ διαρκέσῃ πολὺ, διότι τὸ νέον θρησκευμα, ἔχον νὰ παλαίσῃ πρὸς πολλὰς καὶ μεγάλας ἐσωτερικὰς καὶ ἐξωτερικὰς δυσχερείας, ἐδέετο πειθαρχίας τινὸς καὶ ἐνότητος. Ἐντεῦθεν ἔτι ἀπὸ τῆς 2 ἑκατονταετηρίδος ἤρχισε νὰ λαμβάνῃ ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἀριστοκρατικώτερον χαρακτῆρα. Τοῦτον δὲ τὸν ἀριστοκρατικὸν χαρακτῆρα διετήρησεν ἕκτοτε καὶ μέχρι τῆς σήμερον ἡ ἀνατολικὴ ἐλληνικὴ ἐκκλησία, ἐνῷ ἡ δυτικὴ, ἡ καθολικὴ, προσέβη ἔτι περαιτέρω, καὶ, ἀπὸ τῆς 10 μέχρι τῆς 16 ἑκατονταετηρίδος, μετέβαλε τὸ πολίτευμα εἰς ἀληθῆ καὶ ἀπεριόριστον μοναρχίαν. Δὲν λέγομεν τοῦτο διὰ νὰ κατακρίνωμεν ἀπολύτως τὴν παπικὴν κυριαρχίαν. Ἐξεναντίας ἀσπαζόμεθα καθ' ὅλοκληρίαν τὴν γνώμην ἥτις θεωρεῖ καὶ ἀναγκαῖον καὶ εὐεργετικόν, ὡς πρὸς τὴν ἐποχὴν ἐκείνην καὶ ὡς πρὸς τὴν δυτικὴν Εὐρώπην, τὸ ὑπέρογκον πνευματικὸν καὶ κοσμικὸν κράτος ὃ συνεπύκνωσεν εἰς χεῖρας αὐτοῦ ὁ ἀρχιερεὺς Ῥώμης· διότι τὸ κράτος ἐκεῖνο ἀναπλήρωσε κατὰ τὸ δυνατόν ἅπαντας τοὺς ἠθικοὺς καὶ κοινωνικοὺς καὶ πολιτικούς δεσμοὺς, ὧν ὅλως ἐστερεῖτο ὁ τότε βάρβαρος τῆς δύσεως κόσμος. Ἀλλὰ τὸ λάθος, τὸ μέγα λάθος τῆς παπικῆς ἀρχῆς ὑπῆρξεν ὅτι δὲν ἐνόησεν, ὅτι τὸ ὡς πρὸς τὴν δύσιν κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἀναγκαῖον καὶ ἐπομένως εὐεργετικὸν αὐτῆς κράτος, ἦτο ὅλως περιττὸν ὡς πρὸς τὴν Ἀνατολὴν καὶ ἐπομένως ἀκατόρθωτον. Τῶνδε ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ἐν τῷ Ἑλληνικῷ κράτει, ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἀρχὴ δὲν εἶχε νὰ ἐκπληρώσῃ εἰ μὴ τὴν ἐκκλησιαστικὴν αὐτῆς ἐντολήν· διότι ἐνταῦθα δὲν ἐπεκράτει ἡ πολιτικὴ καὶ κοινωνικὴ ἀναρχία, βία, ἀδαιρεσία, ἡ ἐπὶ πο-

λιν χρόνον εἰς τὴν δύσιν ἐπικρατήσασα· ἐνταῦθα ὤριστατο πολιτικὴ ἐξουσία ἰσχυρά καὶ τακτικῶς ὀργανισμένη, κοινωνία εὐρυθμὸς καὶ λογίζ, ὥστε τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος οὐδεμίαν εἶχε γροσίαν ἐκτάκτου τινὸς δικαιοσύνης καὶ διατάκτορος οἷος ἀπέβη ὁ ἀρχιερεὺς τῆς Ῥώμης ἐν τῇ δυτικῇ Εὐρώπῃ. Ἀλλὰ, ὡς πολλάκις ἐρρέθη, οἱ θεομοὶ καὶ οἱ ἄνθρωποι ἐνεργοῦσιν ἐν τῷ κόσμῳ τοῦτω ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μὴ ἔχοντες τὴν συνειδήσιν οὔτε τῆς ἀνάγκης τὴν θεραπεύουσιν, οὔτε τῶν λόγων δι' οὓς εὐδοκίμοῦσιν. Οἱ πάπαι, ἐπειδὴ ἤρξαν ἐν τῇ δύσει, ἐνόμιζον, ὅτι εἰμποροῦν νὰ ἀρξῶσι καὶ ἐν τῇ ἀνατολῇ, ἡ δ' ἀπαράιτητος εἰς τοῦτο ἀντίστασις τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει πολιτικῆς καὶ ἐκκλησιαστικῆς ἀρχῆς ἐπήγαγε τὸν χωρισμὸν τῶν ἐκκλησιῶν.

Ὁμοίον λάθος ἐπραξάν καὶ ὡς πρὸς αὐτὴν τὴν δυτικὴν Εὐρώπην· οἱ λόγοι δι' οὓς ἠδολέμεσαν μέχρι τῆς 15ης ἐκατονταετηρίδος ἤρχισαν ἔκτοτε νὰ ἐκλείπωσι καὶ αὐτόθι, διότι ἔκτοτε ἤρχισαν νὰ συγκροτῶνται καὶ εἰς τὴν δυτικὴν Εὐρώπην κυβερνήσεις ἰσχυρῶς καὶ τακτικῶς κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ὀργανισμέναι, κοινωνίαι εὐρυθμοὶ καὶ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον πεφωτισμέναι· ἀνάγκη λοιπὴν τῆς ἐκτάκτου ἐκείνης ἱερατικῆς δικτατορίας δὲν ὑπῆρχε πλέον· αἱ ὑπηρεσίαι τὰς ὁποίας ὁ κλῆρος ἄλλοτε προσήνεγκεν εἰς τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν κατήντησαν περιτταί· τὰ εὐεργετήματα τῆς ἱεροκρατίας ἐξέλιπον, παρέμειναν δὲ μόνον τὰ ἀτοπήματα. Καὶ ὁμοῦς ὁ ἀρχιερεὺς Ῥώμης ἐπέμεινε θέλων νὰ διατηρήσῃ ἐν ὁλόκληρῳ τὸ κατὰ τὴν Εὐρώπην κράτος αὐτοῦ· ἀλλὰ τότε ἡ δυτικὴ Εὐρώπη διεμαρτυρήθη κατ' αὐτοῦ καὶ ἐπῆλθεν ἡ δευτέρα τοῦ Χριστιανισμοῦ ὑποδιαίρεσις, ἡ ἐπαρχιοῦσα τὴν ἰδρύσιν τοῦ προτεσταντικῆς θρησκείας.

Καὶ αὕτη δὲ ἡ δυτικομεσεμβρινὴ Εὐρώπη, καίτοι μὴ αποπτύσασα τὸν χαλινὸν τῆς παπικῆς κυριαρχίας, περίστειλεν ὁμοῦς αὐτὴν βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον διὰ συμβάσεων, ὡς ἐκ τῶν ὁποίων, μάλιστα ἐν Γαλίᾳ καὶ ἐν Γερμανίᾳ, τὸ κράτος τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ῥώμης πολὺ ἀπέχει τοῦ νὰ ᾖ σήμερον ὅ,τι ἦτο ἐπὶ Γρηγορίου τοῦ Ζ'. καὶ τοῦ Ἰννοκεντίου Γ'. Ἀλλὰ τὸ δυστύχημα τοῦ καθολικισμοῦ εἶναι ὅτι, διὰ τῶν ἀναμνήσεων, διὰ τῶν παραδόσεων καὶ δι' αὐτοῦ ἐν μέρει τοῦ ὀργανισμοῦ αὐτοῦ, τρέφει ἐλπίδας τινὸς καὶ ἐπιχειρεῖ τινὰς πράξεις ὡς ἐκ τῶν ὁποίων περιέρχεται εἰς ἀδιάκοπον πάλιν πρὸς τὰ δύο ἄλλα χριστιανικά θρησκείματα καὶ λαμβάνει πρὸς αὐτὰ χαρακτῆρα ἐπιθετικόν, τὸν ὁποῖον, οὔτε ὡς ἐκ τοῦ ὀργανισμοῦ, οὔτε ὡς ἐκ τοῦ παρελθόντος δύναται νὰ ἔχῃ ὁ Προτεσταντισμός, καὶ ἐτι ὀλιγώτερον ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία.

Τῶνόντι, ὅποῖός τις ὑπῆρξε καὶ ὑπάρχει ὁ ὀργανισμὸς τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας ἀπὸ τῆς 9 ἐκατονταετηρίδος μέχρι τῆς σήμερον, ἦτοι ἀφ' ἧς ἐποχῆς συνεπληρώθη μὲν τὸ ὅλον τοῦ χριστιανικοῦ δόγματος σύστημα, ἀπετέλεσε δὲ ἡ ἐκκλησία ἐκείνη ἐκκλησίαν ἰδίαν; Περὶ τοῦτο ἄς ἀπαντήσῃ ἀνθ' ἡ-

μῶν αὐτὸς ὁ προαναφερθεὶς σοφὸς τοῦ Βυζαντινοῦ δι-
καίου Ἰάλλος ἱστορικός.

Le concile de 879 a été le dernier concile Oriental. L'église Grecque a été régie depuis lors par une constitution Synodale qui présente, comme une diète ecclésiastique permanente; elle offre un terme moyen de comparaison entre l'état de soumission de l'église Romaine sous un seul souverain pontife et la dépendance de l'église protestante sous un seigneur territorial. Sa constitution ecclésiastique est collégiale, et lorsque, après la séparation, il y a eu en Occident un grand nombre de conciles, l'Eglise d'Orient a été constamment gouvernée par des décisions synodales.

Les sentences Synodales sont les décisions rendues par les Synodes, c'est à dire les assemblées d'évêques réunies sous la présidence du patriarche de Constantinople. Ces assemblées prononçaient en matière civile sur les questions relatives à la validité des mariages, à leurs formalités, aux causes d'empêchement par les degrés de parenté, et aux cas de dissolution et de divorce. Ces matières rentraient directement sous la juridiction des Synodes et des Patriarches.

Ceux-ci faisaient aussi des réglemens intérieurs de discipline ecclésiastique, aux quels adhéraient les évêques des autres métropoles; alors ces réglemens avaient la même autorité que les sentences Synodales et recevaient le nom de lettres Synodales.

Les réponses canoniques contenaient la solution de questions proposées aux patriarches soit par d'autres évêques, soit par des inférieurs. Elles n'étaient point obligatoires comme les sentences, c'étaient de simples consultations ou règles de conduite sur des cas douteux.

Les méditations étaient des décisions canoniques spontanées, des controverses de droit ecclésiastique. (*) Ὅ ἐστιν

Ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει τῇ 879 συγκροτηθεῖσα Οἰκου-
μενικὴ σύνοδος εἶναι ἡ τελευταία τοιαύτη σύνοδος τῆς ἀνα-
τολικῆς ἐκκλησίας· ἔκτοτε ἡ ἐκκλησία αὕτη ἐκυβερνήθη ὑπὸ
διαρκῶν συνόδων, τὸ δὲ συνοδικὸν τοῦτο πολίτευμα ἐπέχει
μέσον τινὰ ὁρὸν μεταξὺ τῆς ὑποταγῆς τῆς Δυτικῆς ἐκκλη-
σίας εἰς ἓνα ὑπέρτατον πνευματικὸν κορυφαίον καὶ τῆς ἐξαρ-
τήσεως τῆς προτεσταντικῆς ἐκκλησίας ἀπὸ ἐνὸς κοσμικοῦ
ἡγεμόνος· καὶ ἐνῶ, μετὰ τὸν χωρισμὸν τῶν ἐκκλησιῶν, ἐν
τῇ δύσει συνεκροτήθησαν πολυάριθμοι ἑκτακτοὶ σύνοδοι, ἡ
ἀνατολικὴ ἐκκλησία ἐκυβερνήθη ἤδη ὑπὸ μόνων τῶν ἀπο-
στάσεων τῶν διαρκῶν αὐτῆς συνόδων.

Συνοδικαὶ ἀποφάσεις εἶναι αἱ ἀποφάσεις τὰς ὁποίας ἐκδί-
δουσι τὰ διαρκῆ ἐκείνα συνέδρια ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ
патριάρχου Κωνσταντινουπόλεως. Τὰ συνέδρια ταῦτα ἀπε-
φάσιζον περὶ τοῦ κόρους τῶν γάμων, περὶ τῶν διατυπώσεων
αὐτῶν, περὶ τῶν κωλυμάτων ἐνεκα τῶν βαθμῶν τῆς συγγε-

(*) Hist. du droit Byz. par Mortreuil. Τό-
μος 2, σελ. 480 καὶ 481.

νόμοις καὶ περὶ τῶν διαζυγίων· τὰ ἀντικείμενα ταῦτα τοῦ πολιτικοῦ δικαίου ὑπάρχοντα ἀμέσως εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τῶν συμβουλίων καὶ τῶν πατριαρχῶν.

Οἱ δὲ πατριαρχαὶ ἐξέδιδον καὶ οἰκοθεν ἐσωτερικοὺς κανονισμούς περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς παιδαγωγίας· καὶ οἱ κανονισμοὶ οὗτοι, γενόμενοι δεκτοὶ ὑπὸ τῶν ἐπισκόπων τῶν ἄλλων μητροπόλεων, εἶχον τὸ αὐτὸ κύρος, τὸ ὅποιον καὶ αἱ συνοδικαὶ ἀποφάσεις, καὶ ὡνομάζοντο συνοδικαὶ ἐπιστολαί.

Αἱ κανονικαὶ ἀποφάσεις εἶδον τὴν λύσιν ζητημάτων ὑποβληθέντων εἰς τὸν πατριάρχην εἴτε ὑπὸ ἄλλων ἐπισκόπων, εἴτε ὑπὸ κατωτέρων ἱερωμένων· ἀλλὰ δὲν εἶχον τὸ ὑποχρεωτικὸν κύρος τῶν ἀποφάσεων, ἦσαν ἀπλᾶ συμβουλαὶ ἢ ὁδηγίαι ἐπὶ ἀμφιβόλων περιστάσεων.

Τελευταῖον οἱ μελέται ἦσαν ἀπλᾶ συζητήσεις περὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν δικαίων.

Ἀπὸ ταύτης τῆς περὶ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἡμῶν πολιτεύματος ἐλθέσως ἐξάγεται ἡδὴ, ὅτι ἡ ἐκκλησία ἡμῶν οὔτε εἰς πνευματικὸν τινα κυριάρχον ἀπόλυτον ὑποτάσσεται, ὡς ἡ καθολικὴ, οὔτε ἀπὸ τοπικοῦ ἡγεμόνος ὑπάρχει ἐξουσιάζουσα, ὡς ὁ Ἀγγλικανικὸς καὶ ὁ Γερμανικὸς προτεστантиσμός, οὔτε πάλιν εἰς τὴν ἀναρχίαν τῆς δημοκρατικώτερης μερίδος τοῦ προτεστантиσμοῦ ἐξώκειλεν· ἀλλὰ, κεφαλὴν γνωρίζουσα τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, κυβερνᾶται ὑπὸ συνόδων διαρκῶν, συγκειμένων μὲν ἀπὸ ἀρχιερέων, προεδρευομένων δὲ ὑπὸ τοῦ ἐκασταχοῦ πρώτου τῶν ἀρχιερέων. Οὕτω κυβερνᾶται μέχρι τῆς σήμερον ἡ Ἀνατολικὴ ἐκκλησία ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ἐν Ἀντιοχείᾳ, ἐν Ἱεροσολύμοις. (*) ἐν τῇ ἐλευθέρᾳ Ἑλλάδι, καὶ ἐν Ρωσίᾳ (**). ἡ δ' ἐνότις αὐτῆς συντηρεῖται διὰ τῆς ἀδελφικῆς συμπνοίας μεταξὺ τῶν διαφορῶν τούτων συνεδρίων καὶ τῆς ἰδιαζούσης εὐλαθείας καὶ τιμῆς τῆς ἀπονεμομένης ὑπὸ τῶν λοιπῶν εἰς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκκλησίαν, καθὼς πρεσβυτέραν καὶ πρώτην τῶν ἄλλων.

Ἰδωμεν ἡδὴ ὅποια τις ὑπάρχει ἀκριδέστερον ὀρισμένη ἡ σχέσις μεταξὺ τῆς κοσμικῆς ἐξουσίας καὶ τῆς ἐκκλησίας παρ' ἡμῖν· καὶ, ἐπὶ τούτῳ, ἀκούτωμεν πάλιν αὐτὸν ἐκείνον τὸν Γάλλον ἱστορικὸν τοῦ Βυζαντινοῦ δικαίου.

L' autorité des lois impériales dans l' Église grecque, lorsqu'elles s'accordent avec

(*) Ὑπάρχουσι παραδείγματα τινὰ ἐπεμβάσεων τοῦ ἐν Κωνσταντινῷ πατριαρχίου εἰς τὰς λοιπὰς ἐν τῷ Τουρκικῷ κράτει αὐτοκρατορικοὺς ἐκκλησίας· ἀλλὰ τὰ τοιαῦτα εἶναι ἐξαιρέσεις τοῦ κανόνος, οὐδ' ἀνατρέπουσι τὴν ἀνωτέρω ἐκτεθείσαν θεμελιώδη ἀρχὴν τῆς ἰσότητος τῶν ὁρθοδόξων ἐκκλησιῶν.

(**) Παρὰ πολλοῖς τῶν Εὐρωπαϊκῶν ἐπικρατειῶν ἐφαρμόμενη ἰδέα, ὅτι, ἐν Ρωσίᾳ, ὁ αὐτοκράτωρ εἶναι κεφαλὴ τῆς ἐκκλησίας. Ὡς ἐκ τῶν δυσκόλων περιστάσεων εἰς αὐτὴν ἐβλήθη ὁ Μέγας Πέτρος πρὸς τὸν κλῆρον καὶ τοὺς εὐπατρίδας, ἡ πολιτικὴ ἐξουσία ἢ τὰς δυσκολίας ταύτας αἰσθῆς ἀμαρτάνουσα προσέλαβε μὲν τότε ὑπέρογκόν τι κράτος καὶ ὡς πρὸς τὴν ἐκκλησίαν αὐτήν· ἀλλὰ τὸ ἐπίσης ἀληθὲς εἶναι, ὅτι μετὰ τὴν παρέλευσιν τῆς ἐκτάκτου ἐκείνης ἀνάγκης καὶ μάλιστα διὰ τῆς διεπούσης σήμερον τὴν αὐτοκρατορικὴν ἐξουσίαν ἐξόχως συνέσεως, αἱ μεταξὺ ἐκκλησίας καὶ πολιτείας σχέσεις ἐνανέωσανται ὡς ἐμπρὶς εἰς τὸν ἀμετάβλητον κανόνα τῆς ὁρθοδόξου πίστεως. Ἀντὶ τούτου ἄλλης παραθέσεως, παρατίθεμεν τὸν ἑλληνικὸν ἀναγνώστην εἰς τὰς ἐν Ἀθήναις τῇ 1852 ἐκδοθείσας διαρκίως περὶ τῆς ἀνατολικῆς ἡτοι ὁρθοδόξου ἐκκλησίας, ὑπὸ τινος Ἀγγλοῦ, Ἡερ. Γ. καὶ Δ. καὶ ἰδίως σελ. 74.

les canons lorsqu'elles disposent sur des cas que les canons n'ont pas prévu, dérive naturellement de la puissance du législateur lui-même; et l'application constante de ces lois, dans la discipline ecclésiastique, n'a jamais soulevé la moindre contestation. Le doute ne peut naître que dans des cas d'opposition entre les lois impériales et les canons de l'Église.

L'opposition vient rarement du côté du droit Justinien, qui consulta constamment le clergé dans ses innovations législatives relatives à l'Église; l'empereur dit souvent qu'il se dirige d'après les canons dans la législation ecclésiastique. Cependant, en cas de conflit entre le droit canonique et le droit civil, on doit s'en rapporter au principe posé par la Nouvelle 131, cap. 1, du quel il résulte que les lois impériales sont impuissantes contre les dogmes de la foi établis par les conciles; mais que les canons, purement disciplinaires, peuvent, comme d'autres lois temporelles, être supprimés ou modifiés par des lois impériales ou par concessions de privilèges. De nombreux exemples constatent jusqu'à la fin de l'empire la permanence de ce principe.

L'Église n'a pas accepté sans résistance ce pouvoir supérieur des ordonnances impériales sur les décisions des conciles, elle a cherché à établir que, dans un conflit, les lois devaient céder aux canons... Toutefois aucun document n'a tranché la question d'une manière positive. (*) "Ο ἔστιν"

Ἡ Ἑλληνικὴ ἐκκλησία ἀνεγώρισεν αἰετοῦ, ἀνευ οὐδεμῆς συζητήσεως, τὴν ἐν τῇ αὐτοκρατορικῇ νόμῳ, ἐσάκις αὐτοὶ ἢ συμφωνοῦσι πρὸς τοὺς κανόνας, ἢ ὀρίζουσι περὶ περιστάσεων, τὰς ὁποίας οἱ κανόνες δὲν προέβλεψαν. Ἀμφιβολία εἰσπορεῖ νὰ προκύβῃ μόνον ὅταν ὑπάρχῃ ἀντίρροπος μεταξὺ τῶν αὐτοκρατορικῶν νόμων καὶ τῶν κανόνων τῆς Ἐκκλησίας.

Τοιαύτη ἀντίρροπος σπανίως ἀπαντᾷται ἐν τῇ Ἰουστινιανῷ δικαίῳ, διότι ὁ Ἰουστινιανὸς ἐφρόντιζε πάντοτε νὰ συμφωνοῦνται τὸν κλῆρον ὡς πρὸς τὰς περὶ τῆς ἐκκλησίας νομοθετικὰς αὐτοῦ καινοτομίας. Ἐν περιπτώσει δὲ συγκρούσεως μεταξὺ τοῦ καινικοῦ καὶ τοῦ πολιτικοῦ δικαίου, ὡς ὁδηγός, πρὸς διάλυσιν τῆς συγκρούσεως ταύτης, χρησιμεύει τὸ κεφάλαιον 1ον τῆς Νεαρᾶς 131, ἐξ οὗ συνάγεται, ὅτι οἱ αὐτοκρατορικοὶ νόμοι οὐδὲν ἔχουσι κύρος κατὰ τῶν δογματικῶν τῶν ὑπὸ τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων καθιερωθέντων· οἱ ἔμμενοι δὲ ἀντὶ νὰ καταργήσωσιν ἢ νὰ τροποποιήσωσιν τοὺς ἀπλῶς παιδαγωγικοὺς κανόνας, ὡς καὶ πᾶσι ἄλλοις πρόσκαιρον νόμον. Πολυδύναμη δὲ παραδείγματα πιστοποιοῦσι τὴν διαρκὴ ἐφαρμογὴν τῆς ἀρχῆς ταύτης μέχρι τῆς καταλύσεως τοῦ κράτους. (**)

(*) Hist. du droit Byz. par Mortreuil, τόμ. 1, σελ. 196-198.

(**) Οὕτω π. γ. ὁ Ἀλέξιος Κομνηνὸς ἐξέδωκε θύσισμα ἀποκρίσεων τῷ βυζαντινῷ, παρὰ τοὺς κανόνας τῆς ἐν Χαλκηδόνι συνόδου, τὸ δικαίωμα τοῦ ἰσοῦσαι ὡς μητροπολίτης καὶ ὁ Βασιλεὺς ἀπέδεδωκε τὸ δικαίωμα τοῦτο. Ἐπειτα δὲ ἀρχιερεὺς, ὁ Ἐπίσκοπος Βουλγαρίας Δημήτριος Διοματιανός

Ἄλλ' ἡ ἐκκλησία δὲν ἀπεδέχθη ἄνευ ἀντιλογίας τὴν τοιαύτην ὑπεροχὴν τῶν αὐτοκρατορικῶν διατάξεων ὡς πρὸς τὰς ἀποφάσεις τῶν συνόδων, ἰσχυριθεῖσα, ὅτι, ἐν περιπτώσει συγκρούσεως, οἱ νόμοι πρέπει νὰ ὑποχωρῶσιν εἰς τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς κανόνες. . . ὁριστικῶς δὲ δὲν ἐκρίθη μέχρι τῆς ἀμφισβήτησεως αὐτῆς.

Ἡδυνάμεθα νὰ προσδιορίσωμεν ἀκριβέστερον καὶ λεπτομερέστερον τὸν ἀνέκαθεν καθιερωθέντα παρ' ἡμῖν χωρισμὸν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐξουσίας ἀπὸ τῆς πολιτικῆς καὶ νὰ παρακολουθήσωμεν αὐτὸν καθ' ὅλας τὰς ποικίλας αὐτῶν σχέσεις καὶ βαθμίδας. Τὸ κεφ. κβ' τῆς ρηγ. νεαρᾶς διατάξεως τοῦ Ἰουστινιανοῦ, τῆς ἐπιγεγραμμένης περὶ ἐκκλησιαστικῶν διαφορῶν κεφαλalaίων, τὸ κεφ. α' τοῦ Τίτλου Θ' τοῦ Νομοκάνονος τοῦ Φωτίου, τὸ ἐπιγεγραμμένον περὶ ἁμαρτημάτων καὶ δικῶν ἐπισκόπων καὶ κληρικῶν ὀρίζουσιν ἀκριβέστατα τὴν διαστολὴν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐξουσίας ἀπὸ τῆς δικαστικῆς καὶ καθιέρωσαν, ἀπὸ τῶν πρώτων τοῦ μεσαιῶνος ἑκατονταετηρίδων παρ' ἡμῖν, τὰς ὑγιεῖς ἐκεῖνας ἀρχάς, αἵτινες δὲν ἐθριάμβευσαν εἰς τὰ εὐρωπαϊκὰ ἔθνη εἰ μὴ κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους; Ἡδυνάμεθα νὰ παραπέμψωμεν εἰς ὅλα τὰ συντάγματα, εἰς ὅλην τὴν νομοθεσίαν τῆς σημερινῆς ἐλευθέρως μικρᾶς μαίρας τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, τὸ ὅποιον, ἀκολουθοῦν τῆς ἀρχαίας τοῦ μεγάλου αὐτοῦ παρελθόντος παραδόσεως, ἠγωνίσθη νὰ διακρίνῃ ἐπιμελῶς, τὰς δύο ἐξουσίας. Ἀλλὰ δὲν πρόκειται νὰ γράψωμεν ἐνταῦθα πλήρη περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου πραγματείαν· πρόκειται ἀπλῶς νὰ χαρακτηρίσωμεν τὰς γενικὰς ἀρχάς τὰς ὁποίας τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος πρὸ 1500 ἐτῶν καθιέρωσε καὶ μέχρι τῆς σήμερον ἀκολουθεῖ περὶ τούτου καὶ ἰδίως περὶ τῆς σχέσεως τοῦ ὑπερτάτου κοσμικοῦ ἀρχόντος πρὸς τὴν ἐκκλησίαν.

Κατὰ τὰς ἀρχάς λοιπὸν ταύτας, οἷς ἐξέθηκεν αὐτὰς ὁ K. Mortreuil, ὁ βασιλεὺς ὡς πρὸς μὲν τὸ δογματικὸν μέρος οὐδεμίαν ἔχει ἐξουσίαν ἐπιμεθεύσεως, οὐδὲ πόρρῳ δυναμένην ν' ἀναμνήσῃ τὴν ἐξουσίαν ἣν νέμεται, ἐν τῷ Ἀγγλικανικῷ καὶ Γερμανικῷ προτεσταντισμῷ, ὁ ὑπέρτατος κοσμικὸς ἀρχὼν ὡς πρὸς δὲ τὸ ἀπλῶς πειθαρχικὸν τῆς ἐκκλησίας μέρος, ὑπάρχει ἀμφισβήτησις ἂν, καὶ μέχρι τίνος οἱ πολιτικοὶ νόμοι δύνανται νὰ κατισχύσωσιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν κανόνων, ἀμφισβήτησις τῆς ὁποίας ἡγῶ εἶναι ἡ χθὲς καὶ πρῶην γενομένη παρ' ἡμῖν περὶ τοῦ αὐτοῦ ἀντικειμένου συζήτησις.

Ἡ ὅλη ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους ἀπὸ τῆς 9 μέχρι τῆς 15 ἑκατονταετηρίδος μαρτυρεῖ, ὅτι μακρὰ, ἀδιάλειπτος καὶ ἀμφιρροπὸς διεξήχθη περὶ τούτου πάλιν μεταξὺ τοῦ βασιλέως καὶ τῆς ἐκκλησίας· ἀλλ' αὐτὴ αὕτη ἡ πάλιν καθ' ἣν οὔτε ἡ βασιλεία ὑπερίσχυεν ὁριστικῶς τῆς ἐκκλησίας, οὔτε ἡ ἐκκλησία, τῆς βασιλείας, πολὺ ἀπέχει, νομίζομεν, τοῦ νὰ ὑποστηρίξῃ τὴν γνώμην τοῦ σοφοῦ καθηγη-

ἀνεγνώρισε τὴν ἐξουσίαν τοῦ βασιλέως εἰς τὸ μεταθέσθαι τοὺς ἐπισκόπους ἀπὸ μιᾶς καθέδρας εἰς ἄλλην, ἂν καὶ τὸ κανονικὸν δίκαιον ῥητῶς ἀπαγορεύῃ τὴν τοιαύτην ἐξουσίαν τῆς πολιτικῆς ἀρχῆς.

τοῦ τοῦ ἐν Παρίσι: πανεπιστημίου, ὅτι διὰ τοῦτο ἡ παπικὴ ἐξουσία εἶναι φιλελεύθερος, ὅτι εἶναι ἀνεξάρτητος, διὰ τοῦτο δὲ εἶναι ἀνεξάρτητος, ὅτι ἄρχαι μικροῦ τινος ἰδίου πολιτικοῦ κράτους. Μέχρι τίνος ἡ παπικὴ ἐξουσία εἶναι φιλελεύθερος καὶ πραοδευτικὴ, ἐξηγήθη ἀνωτέρω ὑπὸ τοῦ K. Macaulay· ἰδωμεν ἤδη μέχρι τίνος εἶναι ἀνεξάρτητος.

Ἡ ἰσχὺς πάσης χριστιανικῆς ἐκκλησίας ἐγκρίται εἰς τὴν ἠθικὴν αὐτῆς δύναμιν, οὐχὶ ποτὲ εἰς δύναμιν ὕλικήν. Ἰδίως ἡ παπικὴ ἐξουσία κατ' οὐδὲν ὠφελήθη ἀπὸ τὴν ἐλκεϊνὴν αὐτῆς πολιτικὴν ἡγεμονίαν. Ἐν αὐτῇ αὐτῆς τῇ ἀκμῇ, ἐν τῇ 12 καὶ 13 ἑκατονταετηρίδι, αὐτοκράτορες τῆς Γερμανίας, ἐλθόντες εἰς Ῥώμην ἢ καὶ ἀπλῶς πόρρῳθεν διατάσσοντες, καθήρεσαν τοῦ ἀξιωματοῦ αὐτῶν πάπας, καὶ ἄλλους ἀντ' αὐτῶν ἀνηγόρευσαν. Ἀλλὰ: τί ὁμιλοῦμεν περὶ τῶν αὐτοκρατόρων τῆς Γερμανίας; Μήπως οἱ ἄμεσοι τῶν παπῶν ὑπήκοοι ἐσεβάσθησαν αὐτοὺς τότε πλείον, μήπως δὲν ἐμηδένισαν τὴν πολιτικὴν αὐτῶν ἐξουσίαν καὶ δὲν ἠνάγκασαν πολλοὺς ἐξ αὐτῶν νὰ φύγωσιν ἀπὸ τῆς Ῥώμης κακῶς ἔχοντες; Μήπως τὸ πολιτικὸν τοῦ Βονιφατίου Η', κράτος ἐσωσεν αὐτὸν ἀπὸ τὰς χεῖρας τοῦ Νογαρατίου, τῶν Κολόννων καὶ τοῦ βασιλέως Φιλίππου τοῦ Δ'; Μήπως μετ' ὀλίγον οἱ πάπαι δὲν ἠναγκάσθησαν νὰ μεταθέσωσιν τὴν καθέδραν αὐτῶν ἐν Λυοννῶνα, ὅπως ὑποχείριτοι γινόμενοι τῶν βασιλέων τῆς Γαλλίας; Καὶ ἵνα μεταβῶμεν διὰ μιᾶς εἰς περιστάσεις νεωτέρας; μήπως ἡ πολιτικὴ τοῦ Πάπα ἡγεμονία ἐμπάδισε τὸν Ναπολέοντα νὰ ἐξώσῃ αὐτὸν ἀπὸ τῆς Ῥώμης καὶ νὰ φυλάξῃ αἰχμάλωτον ἐπὶ πολλὰ ἔτη εἰς Γαλλίαν; Μήπως, σήμερον, καθ' ἣν στιγμὴν γράφομεν, 14, 000 Γάλλοι δὲν φρουροῦσιν ἐν Ῥώμῃ καὶ δὲν ἀποδεικνύουσι τὸ τί ἐστὶ ἡ πολιτικὴ ἐκείνη τοῦ Πάπα ἡγεμονία καὶ πόσον ὀλίγον συντελεῖ εἰς τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτοῦ;

Διότι ἡ Παπικὴ ἐξουσία ὑπῆρξε καὶ ὑπάρχει ἀνεξάρτητος· ὑπῆρξε μάλιστα ἄλλοτε καὶ ἰσχυροτάτη· τοῦτο ὅμως ὄχι διὰ τὴν εὐλάβειαν τὴν ὁποίαν ἐμπνέουσι τὰ στρατεύματα αὐτῆς καὶ οἱ στόλοι· ἀλλὰ διότι προέσταται τῆς δυτικῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας, πᾶσα δὲ χριστιανικὴ ἐκκλησία ἔχει ἠθικὴν τινὰ δύναμιν ἀσυγκρίτως ἰσχυροτέραν καὶ πελυτιμωτέραν πάσης ὕλικῆς, καὶ ἀσφαλιζούσαν αὐτὴν κατὰ πάσης ἐπιδρομῆς καὶ ἐπηρεῖας ἀσυγκρίτως πλείον, ὅτερον παρ' ὅλα τοῦ κόσμου τὰ τάγματα. Δι' αὐτὸ δὲ τοῦτο καὶ ἡ ἡμετέρα ἐκκλησία, καίτοι μηδεμίαν ἔχουσα ὕλικήν δύναμιν, καίτοι μὴ ἀποτελοῦσα κοσμικὴν τινὰ ἡγεμονίαν, καίτοι ἔχουσα παρ' ἑαυτῇ ἅπαντα τὸν ὄγκον τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας, ὑπῆρξεν, ὑπάρχει καὶ θέλει ὑπάρχει ἀνεξάρτητος, φρουρουμένη ὑπὸ τῆς ἀναποσπάστου ἀπὸ αὐτῆς καὶ ἀκαταμάχητου ἠθικῆς δυνάμεως. Τολμῶμεν δὲ εἰπεῖν καὶ τι πλείον, τολμῶμεν εἰπεῖν, ὅτι ἡ ἡμετέρα ἐκκλησία, δι' αὐτὸ τοῦτο, ὅτι ὅπως στερεῖται πολιτικῆς, ὕλικῆς, ἐξωτερικῆς δυνάμεως καὶ ὅτι πανταπᾶσι δὲν ὀφείλεται νὰ ἀποκτήσῃ τοιαύτην, δι' αὐτὸ τοῦτο ἔχει καὶ αὐτῆς τῆς παπικῆς πλείονα ἠθικὴν

δύναμιν διότι ὁσὶ ἀνιλοκερδεστέρα, ὅσῳ ἀγνωτέρα εἶναι ἡ ἠθικὴ τῆς ἐκκλησίας δύναμις, τόσο εἶναι καὶ ισχυρότερα ὅσῳ ὀλιγώτερον ἐπιζητεῖ νὰ ἀναμιχθῇ εἰς τὰ ἐγκόσμια συμφέροντα καὶ πάθη, τόσο πλείονεράν ἐμπνέει πρὸς ἐαυτὴν ὑπόληψιν. Ἐντεῦθεν παρ' ἡμῶν ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἐξουσία, ἐν πλήρει κατοχῇ τῆς ἠθικῆς αὐτῆς δυνάμεως, καὶ ἡ πολιτικὴ, ἐν πλήρει κατοχῇ τῆς ὕλικης, συμπαρίστανται, ἐρχόμεναι μὲν ἐκ διαλεμμάτων εἰς ἀμφισβητήσεις τινὰς ἀχωρίστους ἀπὸ πάσης ἀνθρωπίνης κοινωνίας, ἀλλ' ἐπὶ τέλους διατηροῦσαι ἀνέκαθεν καὶ μέχρι τῆς σήμερον σωτηρίαν τινὰ ἰσορροπίαν, ἥτις δὲν κατωρθώθη ἐν Εὐρώπῃ εἰμὴ εἰς τοὺς νεωτέρους χρόνους· διὸν κατωρθώθη εἰμὴ μετὰ μακροὺς καὶ φοβεροὺς σπαραγμοὺς, προκύψαντας κατὰ μέγα μέρος ἐκ τοῦ ὅτι ἡ παπικὴ ἐξουσία ἠγωνίσθη νὰ αὐξήσῃ τὴν κοσμικὴν αὐτῆς ἡγεμονίαν καὶ ἐξουσίαν· καὶ δὲν κατωρθώθη εἰμὴ ἀπὸ τοῦ μὲν ἡμῶν τῆς Εὐρώπης ἱδρυσεν ἴδιον θρησκευμα, τὸ δὲ ἄλλο ἡμῶν, τοῦλάχιστον ἡ καθολικὴ Γαλλία καὶ Γερμανία, περιέστειλε τὴν παπικὴν ἐξουσίαν ἐντὸς τῶν ὁρίων ἐκείνων, τὰ ὅποια ἡ ἡμετέρα ἐκκλησία οὐδέποτε ἐζήτησε νὰ ὑπερβῇ. Καὶ σημειωτέον ὅτι ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία, μηδεμίαν περιβεβλημένη ὕλικήν δύναμιν, καὶ ὑπὸ μόνου τοῦ θαυμασίου αὐτῆς ὀργανισμοῦ καὶ τῶν ἀληθῶς χριστιανικῶν ἀρχῶν δορυφορούμενη, διετήρησε τὴν προσήκουσαν αὐτῇ ἀνεξαρτησίαν, καίτοι, ἐπὶ πολλὰς ἑκατονταετηρίδας, συμβιώντα ἐν Κωνσταντινουπόλει μετὰ πολιτικῆς ἐξουσίας ἀπολύτου καὶ ἀπεριόριστου· τοῦτο δ' ἐξηγεῖ πῶς καὶ ἐν Ῥωσίᾳ, ὡς ἐλάττωμεν ἤδη ἀφορμὴν νὰ ὑποδείξωμεν ἀνωτέρω ἐν τινι σημειώσει, ἐξαίρεται ἐκ τῶν τινῶν καὶ προσκαίρων περιστάσεων, αἱ μετὰ τῆς αὐτοκρατορικῆς ἐξουσίας καὶ τῆς ἐκκλησίας σχέσεις δὲν παρεξέβησαν τῶν ὁρίων τῶν ἀπ' αἰῶνος καθιερωμένων ὑπὸ τοῦ ἀνατολικοῦ θρησκευματος.

Περὶ δὲ τῆς τελευταίας ἀξιώσεως τοῦ K. Saint Marc Girardin, ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ ἐκκλησία εἶναι δῆθεν ἀντίπαλος τοῦ καθολικισμοῦ καὶ τοῦ προτεσταντισμοῦ, ἀπειλῶν αὐτὴν αὐτῶν τὴν ὑπαρξίν, δὲν ἐπιφέρομεν εἰμὴ ὀλίγα τινὰ· αὐτὸς ὁ σοφὸς καθηγητὴς δὲν ἐθεώρησεν αὐτὴν σπουδαίαν, διότι προστίθει ἐν τῷ ᾧμα· ἀποβλέψατε εἰς τὸ μέλλον, μὴ προσέξατε εἰς τὸ παρελθόν. Ὡτὸ παρελθόν! Συμφέροι τῶντι εἰς πάντας, καὶ εἰς ἡμᾶς καὶ εἰς ὑμᾶς, νὰ λησμονήσωμεν τὴν ἐν τῷ παρελθόντι πολιτείαν τοῦ καθολικισμοῦ ἰδίως πρὸς τὴν ὀρθοδοξίαν· συμφέροι νὰ μὴν ἐνθυμώμεθα, ὅτι ὁ καθολικισμὸς κατέκτησε τὴν βασιλεύουσάν τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, καὶ ἱδρυσεν ἐν αὐτῇ Λατινικὴν αὐτοκρατορίαν καὶ Λατινικὸν πατριαρχεῖον· ὅτι ὁ καθολικισμὸς ἐκίνησε τότε πάντα λίθον, ἵνα ἀναγκάσῃ τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος νὰ μεταβάλῃ τὸ θρησκευμα αὐτοῦ· ὅτι ὁ καθολικισμὸς προετίμησε νὰ ἴδῃ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἄρχοντα τὸν Μωάμεθ τὸν β. μᾶλλον ἢ ἐξακολουθεῖν νὰ θριαμβεύῃ αὐτόθι τὴν ὀρθοδοξίαν· ὅτι ὁ καθολικισμὸς ἠγωνίσθη νὰ ἀφαιρέσῃ ἀπὸ τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος τὴν ἀπαράγραπτον ἰδιοκτησίαν τοῦ ἁγίου Τάφου· ὅτι ὁ

καθολικισμὸς . . . ἀλλὰ συμφέροι, εἶπομεν, νὰ μὴν ἀνγκινῆται τὸ παρελθόν. Αὐτὸς ὁ K. Roujoulat, ὁ σήμερον γράψας τὸ παρόδοξον ἐκεῖνο συμπέρασμα, ἄλλοτε συνωπότερος ἀναδειχθεὶς, ἐψάξε πικρῶς τοὺς σταυροφόρους ἐκείνους, οἵτινες, κατακτῆσαντες τὸ Ἑλληνικὸν κράτος, ἐπεχείρησαν νὰ ἐπιβάλλωσιν εἰς τὸ ἔθνος τὸ θρησκευμα αὐτῶν· (*) αὐτὸς ὁ Κύριος Roujoulat κτεδίκασε τὸ παρελθόν τοῦ καθολικισμοῦ πρὸς τὴν ὀρθοδοξίαν πολιτεύμα.

Εἰς τὸ μέλλον ἐξεναντίως, εἰς ὃ ἡμεῖς οἱ Ἕλληνες ἀτανύζομεν μετὰ παλμῶν καρδίας, τῶν ὁποίων τὴν δύναμιν δὲν εἴμπορεῖ νὰ ἐκτιμήσῃ οὐδὲν ἄλλο τῶν ἐπὶ γῆς ἔθνων, διότι οὐδὲν ἐπαθεῖν ὅ,τι ἐπαθόμεν ἡμεῖς, εἰς τὸ μέλλον τοῦτο δύναται καὶ ἡ Εὐρώπη ν' ἀποβλέψῃ οὐ μόνον ἄνευ οὐδενὸς εὐλόγου φόβου, ἀλλὰ καὶ μετὰ εὐπροσύνης ἀληθοῦς. Ὑπάρχει ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἔθνος, τὸ ὅποιον ἐν μὲν τῇ ἀρχαιότητι ἐξέλε τὰς βάσεις τοῦ διανοητικοῦ καὶ πολιτικοῦ βίου, δι' οὗ ἡ ἀνθρωπότης ἐκτοτε μάχιστα ἐπρόκοψε καὶ ἠδύαιμόνησεν· ἐν δὲ τῷ μέτῳ αἰῶνι, ὑπῆρξεν ὁ κύριος ἀπόστολος καὶ πρόμαχος τοῦ θείου λόγου, δι' οὗ συνεπληρώθη καὶ ὑσφαίσθη ἡ ἠθικὴ τῆς ἀνθρωπότητος διάπλασις· ἔθνος τὸ ὅποιον, μετὰ τοὺς ἀδιαλείπτους ἀθλοὺς, οἷς, ἐν δικστήματι χιλιῶν ἐτῶν, κατὰ ἀπαιραρίθμων καὶ ἀδυνακῶς ἀνανεουμένων πολεμίων, ἐπόνησεν ὑπὲρ τῆς ἰδίας σωτηρίας, ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τοῦ Χριστιανισμοῦ, ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῆς Εὐρώπης, καὶ καθ' ἣν στιγμὴν ἠλπίζεν, ὅτι θέλει δρέψῃ τοὺς καρπούς τοῦ μεγάλου ἐκείνου ἔργου, αἴφνης κατεπολεμήθη καὶ ἠκρωτηρίσθη ὑπὸ τῆς Εὐρώπης αὐτῆς, ὑπὲρ ἧς πολλὰ ἐμόχθησεν· ὥστε, ἐξαντληθὲν ὑπὸ τῆς τελευταιᾶς ταύτης πάλης, δὲν ἠδυνήθη μὲν ν' ἀνθεῖν εἰς νέον, μέγαν καὶ ἀκμαῖον ἀπ' ἀνατολῶν ἐπιβάντα πολέμιον, καὶ ἀπέσκαλε μετὰ τὸν ἐσχατον ἐκεῖνον καὶ καρτερικὴν ἀλλ' ἀτυχῇ ἀγῶνα, τὴν πολιτικὴν ὑπαρξίν, διέσωσεν ὅμως τὴν ἀδάμαστον αὐτοῦ ἐθνικότητα καὶ τὸ ἀκράδαντον θρησκευμα· ἔθνος, τὸ ὅποιον ἐκτοτε, καίτοι ὑπακούσαν εἰς συμφορὰς ἀπεριγράπτους, δὲν ἀπηλπίσθη, δὲν ἀπεκατέργασεν, ἀλλὰ ἐν βαθείᾳ σιωπῇ τεσσάρων αἰώνων, ἥτις δὲν διακόπτετο εἰμὴ ἀπὸ τῶν στεναγμῶν τῶν θυμῶν, εἰργάσθη, ἐμόχθησεν, ὠφελήθη ἀπὸ τὰ ἀγαθὰ τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ, κατεσκεύασε ναυτικὴν δύναμιν θαυμασίαν, ἐπλούτησε διὰ τῆς ἐμπορίας, καὶ αἴφνης ἐκραγὲν ἠγωνίσθη ἤδη ἀπαξ περιφανῶς ὑπὲρ τῆς πολιτικῆς ἀνεξαρτησίας ἔθνους· τελευταῖον, τὸ ὅποιον ἔχει τὴν ἀδιάταστον πεποιθήσιν, ὅτι, καθὼς ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἐξεπλήρωσε μίαν μεγάλην ἱστορικὴν ἐντολήν, καθὼς ἐπειτα ἐσώθη ἀπὸ τῆς θείας προνοίας ἐπὶ τῆς Ῥωμαϊκῆς κυριαρχίας ἵνα ἐκπληρώσῃ ἐν τῷ μέσῳ αἰῶνι δευτέραν μεγάλην ἱστορικὴν ἐντολήν, οὕτως βραδύτερον ἐσώθη πάλιν ἀπὸ τοῦ θεοῦ τῶν πατέρων αὐτοῦ ἐπὶ τῆς Τουρκικῆς κυριαρχίας ἵνα ἐκπληρώσῃ καὶ ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις τρίτην

(*) Histoire des croisades abrégée, par M. M. Michaud et Roujoulat. Τόμος 2, σελ. 30-31.

τινὰ οὐδὲν ἥττον μεγάλην ἱστορικὴν ἐντολήν, ὅτι ἐν ἄλλαις λέξεσι προώρισται νὰ προσδρεύσῃ εἰς τὴν ἀναβίωσιν τῆς ἀνατολῆς. Ἰδοὺ τὸ μέλλον! Ἡ πολιτικὴ σύνοσις, τὸ συμφέρον τοῦ πολιτισμοῦ, ἡ διττὴ εὐγνωμοσύνη, ἡ ὀφειλομένη εἰς τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος ὑπὸ συμπαντος τοῦ παπολιτισμένου, ὑπὸ συμπαντος τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου, ἐπιβάλλει εἰς αὐτὸν τὸ ἱερὸν καθήκον τοῦ νὰ συντελέσῃ ὁμοθυμαδὸν εἰς τὴν ταχέαν πραγμάτωσιν τοῦ μέλλοντος ταύτου.

Κ. Π.

ΕΜΠΟΡΙΚΟΝ ΝΑΥΤΙΚΟΝ

ΤΗΣ

ΕΛΛΑΔΟΣ.

Ἐπανερχόμεθα συνεχῶς εἰς τὸ ἐμπορικὸν ναυτικὸν τῆς Ἑλλάδος, οὐχὶ μόνον διότι, ὡς εἶπομεν καὶ ἄλλοτε, εἶναι ὁ βιοποριστικώτερος κλάδος τῆς ἡμετέρας βιομηχανίας, ἀλλὰ καὶ διότι αὐτὸ μετὰ τῶν γραμμάτων καὶ τῆς ἐμπορίας συγκροτοῦσι τὰ τρία ἐξελχότερα γνωρίσματα τῆς ζωῆς, τῆς προόδου, καὶ τῆς νοητικῆς καὶ ὕλικῆς ἀναπτύξεως τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους· διότι τὰ τρία ταῦτα, καὶ οὐχὶ αἱ ματαιόσχολοι καὶ ἐμπαθεῖς βουλευτικαὶ συζητήσεις, ἢ αἱ ἀφυσεῖς καὶ ἀτυχέσταται διοικητικαὶ πράξεις καθιστάνουσιν ἡμᾶς, καίτοι μικροὺς τὴν ἡλικίαν καὶ τὴν ἀριθμὸν, γνωστοὺς εἰς τὴν Εὐρώπην· διότι αὐτὰ καὶ μόνον συνδέουσιν ἡμᾶς μετ' αὐτῆς, καὶ δι' αὐτῶν καὶ μόλις πορίζομεθα τὴν εὐμενῇ τῶν ξένων ὑπόληψιν.

Πρὸ τριακοντατριῶν ἐτῶν ἐστεναζόμεν ὑπὸ δουλείαν. Κατὰ τὰ ἐννέα ἐξ αὐτῶν ἡγωνίσθημεν, ὁ δὲ πολιτικὸς ἡμῶν βίος μόλις μετρᾷ ἔτη εικοσιτέσσαρα, καθ' ἃ, καταδικασθέντες, περιπτόμεθα τὰ ἀνδρικά ἡμῶν μέλη ἐντὸς κοιτίδος στενῆς καὶ πανυχρᾶς. Καὶ ὅμως στρέψατε τὸν ὀφθαλμὸν πρὸς τὴν Ἀγγλίαν, τὴν Γαλλίαν, τὴν Ἰταλίαν, τὴν Ῥωσίαν, τὰς Ἰνδίας αὐτάς, πρὸς αὐτὸν τὸν νέον κόσμον, καὶ παντοῦ θέλετε ἰδεῖ τὸν Ἑρμῆν τῆς Ἑλλάδος σφριγῶντα, τιμῶμενον καὶ τιμῶντα τὸ ὄνομα τῆς πατρίδος του. Διςσχίσατε τὰ πελάγη ἀπὸ τοῦ Εὐζείνου καὶ τοῦ Βοσπόρου μέχρι τῶν περάτων τοῦ Ἀτλαντικοῦ Ὠκεανοῦ, καὶ παντοῦ θέλετε ἀπαντήσῃ κυμαινομένην τὴν κυανόλευκον σημαίαν. Ἀνοίξατε τὰ βιβλία τῶν Εὐρωπαϊῶν, ἐπισκέφθητε τὰ ἀρχεῖα τῶν ἀκαδημιῶν, τῶν ἐπιστημονικῶν συλλόγων, τῶν φιλολογικῶν ἐταιριῶν, καὶ παντοῦ θέλετε ἀναγνώσῃ ἐκθειάζομενον τὸν πρὸς τὴν παιδείαν ὀργανισμὸν τῶν Ἑλλήνων, παντοῦ θέλετε εὐρεῖ συμπρεσβεύοντα ὀνόματα σοφῶν ὁμογενῶν μετ' ὀνομάτων σοφῶν εὐρωπαϊῶν, μὴ ἀπαξιοῦντων πολλάκις νὰ μνημονεύσῃ καὶ τῶν προόντων αὐτῶν τῆς Ἑλληνικῆς διανοίας.

Ὅλοι γνωρίζομεν ὅτι πρὸ τοῦ ἀγῶνος ἡμῶν ἤμαζεν ἡ Ἑλληνικὴ ναυτιλία, ὅτι δὲ ἤκαμει ἀπεδείχθη ἐπ' αὐτοῦ τοῦ ἀγῶνος. Οἱ Ὑδραῖοι, οἱ Σπετσιῶται, οἱ Ψαρῖανοί, ἐμπειρότατοι καὶ τολμηροὶ ναυσίποροι, μετεβίβαζον ἀδικόπως καὶ ἀπὸ τῶν δύο ἡμισφαίριων θησαυροὺς εἰς τοὺς βράχους αὐτῶν, καὶ κατεσκεύαζον νέα πλοῖα. Καὶ ὅμως, ὅτε τὸ 1821, ἀναπετάσθη ἡ σημαία τοῦ Σταυροῦ, ἡ χωρητικότης τῶν πλοίων ὅλης τῆς σήμερον ἀνεξαρτήτου Ἑλλάδος δὲν ἀντεστοίχει οὐδὲ πρὸς τὸ τεταρτημόριον τῆς ἐνεστώσης. Καὶ σημειώσατε ὅτι κατὰ τὰ δύο τελευταῖα ἔτη, διὰ τὰς ἐξαιρετικὰς περιστάσεις τὰς ὁποίας ὑπεδείξαμεν ἐν τοῖς φυλλαδίοις Ε' καὶ ΟΖ' ἡ χωρητικότης αὕτη ἡλαττώθη κατὰ πολὺ.

Εἶναι περίεργον ν' ἀντιπαραθέσωμεν τὸν ἀριθμὸν τῶν τότε τόνων πρὸς τὸν τῶν ἐνεστώτων, κατατάσσοντας αὐτοὺς, χάριν λεπτομερεστεράς πληροφορίας, εἰς τοὺς ἀρμοδίους λιμένας. Ἡ δὲ σύγκρισις θέλει ἀποδείξῃ ἐκείνο τὸ ἵποπον δὲν ἔχει πρὸ πολλοῦ ἀνάγκην ἀποδείξεως, ὅτι ἡ διάνοια καὶ ἡ βιομηχανία δὲν θάλλουσιν οὐδὲ ἀνθοῦσιν εἰμὴ ὑπὸ τὴν σκιάν τοῦ δένδρου τῆς ἐλευθερίας, καὶ ὅτι καὶ ἡ ἐλευθερία αὕτη εἶναι ἀναπαρκὴς ἐὰν δὲν συνυπάρχῃ μετὰ τῆς ἐθνικῆς ἀνεξαρτησίας. Ἰδετε τὴν Ἑπτάνησον· ἡ Ἑπτάνησος δὲν στερεῖται οὐδ' ἐλευθερίας, οὐδὲ ἀσφαλείας, οὐδὲ ἰσχυρᾶς προστασίας τῶν συμφερόντων αὐτῆς· ὁ Ἰόνιος λαὸς, ὅλως Ἑλληνικὸς, εὐφρόνιστος, δραστηριώτατος καὶ ἐπιχειρηματιώτατος, κατ' οὐδὲν ἐλαττοῦται τῆς φυσικῆς ἱκανότητος τῶν γειτόνων αὐτοῦ ὁμογενῶν. Καὶ ὅμως οὐχὶ μόνον δὲν προοδεύει ὅσον αὐτός, ἀλλὰ καὶ κατὰ πολλὰ ὀπισθοδρομεῖ, διότι στερεῖται δυστυχῶς ὑπάρξεως ἐθνικῆς.

Ὡς εἶπομεν καὶ ἐν τῷ ΝΖ' φυλλαδίῳ, ἡ πικραλία ὅλη τοῦ βασιλείου τῆς Ἑλλάδος διαίρεται εἰς τέσσαρας νομοὺς ναυτικούς, οὗτοι δὲ περιέχουσιν εἰκοσιδύο λιμένας. Ἀνάγκη δὲ, πρὸς τὴν πικραλίαν τῶν ἀρχαίων καὶ νεωτέρων τόνων νὰ ἐπαναλάβωμεν τὰ ὀνόματα αὐτῶν διὰ νὰ καταδείξωμεν τὴν διαφορὰν τὴν ὁποίαν προσθέμεθα.

Τόνοι τοῦ 1821. Τόνοι τοῦ 1852.

Ὑδρα.	27492	—	19177
Πειραιεύς.	—	—	11745
Σπέτσι.	15797	—	38699
Πόρος.	500	—	2604
Ναυπλία.	—	—	1542
Κορωνίς.	—	—	5777
Σύρα.	870	—	83501
Μύκονος.	2200	—	3436
Ἀνδρος.	2100	—	7980
Θήρα.	5000	—	14755
Μήλος.	140	—	2203
Σκιάθης.	1000	—	5499
Χαλκίς.	500	—	3447
Σκόπελος.	—	—	6231
Ἀμαλιόπολις.	—	—	4847
Κύμη.	500	—	2568
Μισολόγγιον.	350	—	1486
Πάτρα.	3600	—	2926